

891.99

572 ար.

46 NOV 2021

297

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ.

(Հայոց արարածից ու Տանկաց
Սուրբանի կեանից.)

Աշխատանքից

ԱՐԱՐՍ Խ. ՍԻՆԱՍԵԱՆՅԸ.

ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵԻՍՆ
Տպարան Սերոբիկ Սաղեանի

Ե Ե Ե

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ.

Հրատարակելով ներկայ գիրքը, պատիւ ունիմ նախա-
դասել ընթերցողաց, որ երկրիս տխրագոյն զրութիւնը,
ստիպեց ինձ երկար ժամանակ կորցնելով, աշխատասիրել
վերոյիշեալը, որով յոյս ունիմ որ ընթերցողների համար
թէկուզ և քիչ, բայց պէտք է որ արգիւնալի լինի:

Հարկադիր եմ համարում նաև տողադրել, որ ներկայ-
յումս, երկրիս մէջ լայն տարածութիւն են ըմբռնել յեղա-
փոխական կուսակցութիւնները, որոնց ծրագիրները մշա-
կուած են մի քանի նախընթաց մարդկանցով, որոնք ջեր-
մեռանդութեամբ աշխատում են իւրենց ծրագիրն մտցնել
կողմնակի անձանց կոկորդիսների մէջ. այդ կուսակցութիւն-
ների թիւը հասնում է մօտ 15-ի, այստեղից պարզէ, որ
կուսակցութիւններից իւրաքանչիւրը, իւր ծրագիրը միւս-
ներից ընտրելի է համարում, և հաւատացած է, որ եթէ իւր
ծրագիրը համաթիւ շունչառութիւն ստանայ, երկիրս
կը կառավարուի խաղաղ ու ապահով: Բայց երկիրս, ինչպէս
յայտնի է, կարող է կառավարուել միայն մի կուսակցութեան
ծրագրով, և շատ կարելի է, որ ենթադրեայ վարչութեան
ծրագիրը, չի համապատասխանի ոչ մի կուսակցութեան ծրա-
գրի, քանի որ մեզ յայտնի չէ ենթադրեալ վարչութեան ծրա-
գիրը որով յոյս ունինք որ պէտք կառավարուինք հանգիստ
ու անվրդով և որն պէտքէ մշակուի համերկրային խորհր-
դով, մենք համարեա թէ իրաւունք չունինք յոյս ընձայելու
որեէ կուսակցութեան:

Այսպիսով յայտնում եմ, որ ինչպէս ես, այնպէս էլ իմ
գրքոյկս, պատկանում է ոչ մի կուսակցութեան:

Արաքս Մինասեան.

ՊԱՅՏԵՐԱԶՄԻ ԱՌԻԹՈՎ.

I.

Ո՛հ ինչի՜ փոխուեց աշխարհս պատուական,
Միլիարդ անձի տէր ու տիրուհական,
Թողնելով իւրեն փառքն չորեկան,
Անխուսափելի դեռ այժմ, սակայն:

Ինչի՜ նա փոխեց իւր փառքն ու պատիւ,
Իրեն ներշնչող ճոխ մարդկանց շնորհիւ,
Որոնց մեղքերն չունին որոշ թիւ
Որպէս թեոնարքայ օդապար արծիւ:

Ինչի՜ հեա փոխեց արդիւնքն հաճոյք,
Մինչի՜ յաւիտեան ընկեր իւրեն զոյգ.
Որն բերկրանքով տալիս էր հրապոյրք,
Որպէս ուրախդէմք քնքուշ ձի նժոյգ:

Ինչն ստիպեց նորան փառահեղ,
Տասնեակ դարերից ծերացած, անմեղ,
Նայել վիճակին իւրեն խիստ տգեղ.
Շիշտելով կեանքին ծանրակշիռ, նեղ:

Ի՞նչ կարիք ունէր նա հրդեհաշէջ,
Հագիւամարելի կրակն անշէջ
Ընդարձակ ու լայն գցել սրտի մէջ.
Որից անխնայ՝ գոյանում է վէճ:

Աշխարհիս ամեն ծայրից անագին,

Ձայներ են լսում, ձայներ ողբազին.
Որոնք փչում են, չարագգայց հոգին
Ու բացում դուռն թոյլ տառապանքին:

Սանդարամետքից լսում է բողոճ,
Խորտակման, կլանման, խորասուզման կոչ,
Որից չթափուած, սարսափ է զգում ողջ
Հորիզոնական երկրագունդն ամբողջ:

Կարծես ներկայէ ժամն գուշակուած,
Սողոմ-գոմորի աղէտի դիմաց.

Կրակ կարկուտի ահն փոխարկուած,
Տիրել է այժմ գնդակի հարուած:

Այդ կը հաղորդէ մեզ հեռագիրն,
Լրտես, սուրհանդակ, մերձ լրագիրն,
Որի խաբուսիկ նոր ծրագիրն,
Կը հասկանայ միայն հրացանակիրն,

Աշխարհիս ամեն անկիւնի խորքում,
Դիրք է ըմբռնել, լուկ խռովութիւն,
Խնդիրք, աղաղակ, գոչում, անարկում,
Հնչիւն, տարափում, բողոք, որոտում:

Մի՞թէ նապահուած վերքերն բարդուած,
Կուզէ բժշկել միջոցով այդ կարճ.
Մի՞թէ այդ կեանքն որնէ այժմ յուզուած,
Կուզէ նորոգել, փոխել անկասկած:

Համակամք, ազգու, պատերազմ բառը,
Ցնցել է մարդկանց ամենքին խառը.
Որին կախասայ խիտ սարքն ու քարը,
Ու չքեղ, յուշիկ, անմեղիկ գառը:

Ո՛հ, ինչ է շինում այն անշէջ վայրում,
Սարսափակիր լայն, կուռի մեծ դաշտում,
Այն կրակ - օդով շնչող դժողքում.
Որին աշխարհս կուզէ այժմ հաշտում:

Այնտեղ դիզուած են դիակք բազմաթիւ,
Գնդակ, ումբի, տարափման շնորհիւ.

Որոնց զոհն տեսած չէ, ոչ մի կռիւ,
Հարիւր հազարք են, և իրաւ անթիւ:

Այնտեղ հոսում է արիւնն հեղեղ,
Վտակ առ վտակ մարդկանց այլացեղ,
Հոսում է, գոչում «Վրէժ» պարզ, կանթեղ,
Իւր հեղինակին նայելով անմեղ:

Փչում են նորանք իւրենց հոգին սուրբ,
Մինչի այդ օրը, պահած թարմ ու նուրբ,
Վարակուած պայթիչ բծերից ումբ.
Հիւսելով շատ մեծ ու վիթխարի թումբ:

Իսկն է այնտեղ սանդարամետքն անդրնդոց,
Անդառնալի, հրաշէջ. դժողք լեարդ խոց,
Այնտեղ է և խայթող կիժն որպէս օձ,
Անող մարդկանց ուժասպառ ութիւնակոծ:

Վարակճահար, նոների յետքն ագահ,
Ազդում է սուռ, զարհուրելի, սարսափ, ահ,
Դահիճի պէս վիճակից իւր դոհ, վստահ,
Թէ աջ, թէ ձախ, տարածում է անդարձ մահ:

Այնտեղ մերձ մահ, ընկած տխմար, վիրաւոր,
Եւ վարակուած գէնքի բծից թունաւոր,
Խիստ տանջանքով, հառաչանքով, կամակոր,
Օգնութեան է սպասում զինուորն մոլոր:

Բարձրացրած կարմիր խաչով մի գրօշ,
Բժիշկներն, խիստ եռանդով, անորոշ,
Կապկապում են, թաց վերքերն անախորժ,
Չը հաշուելով իւրենց կեանքն մի գրոշ:

Գնդակների տակ կարկուտի պէս հեղեղ,
Բոյրք բարեսիրտ աշխատում են միատեղ.
Չորս կողմանէն հասցնում են բոյժագեղ

Քրքոնաթաթախ, արագաշարժ, քոյրք չքեղ:

Կեանքից իւր դուլ, զինւորն հոգի մի առած,
Անկեղծ մահուայ արնոտ շապիկն հագած,

Պատւի որջով ոգևորուած, գոգուած,

Դիմում է նա ձկան նման միշտ յառաջ:

Նրան չի ազդում գնդակներէ ան, դողը,

Ձի ազդում և մահուան խաւար, նուրբ, քողը,

Ձի մոռանում, դէպ թշնամին, քամտելի իւր ոխը,

Այլ ընթանում է նա յառաջ, երբ որ հնչում է փողը:

Նա չէ լինում, որպէս լրտես թշնամու մէջ դաւաճան,

Անակնկալ, անփշրելի, ծանրակապանք, սուրբ երգման.

Այլ լինում է հաւատարիմ, մեծ պատուէրի խստութեան,

Յառաջադէմ, վրէժխնդիր, քաջ զինւորն պատուական:

Կռուի դաշտում թշնամու դէմ կռուող իւրեն հա-

կառակ,

Ամուրանիմք պինդ դիրք բռնած բառի կէտում յաղ-

թանակ,

Հաւատ, աղօթք, յոյսն դրած, սուրբ հրացանի վերան

տաք,

Գոռում է «կեցցէ» պաշտօնարարն և թէ զինւորն հա-

սարակ:

II.

Շնորհիւ իւրեն կեղծ բնութեան,

Մէջն է աշխարհս վատ դրութեան,

Որպէս փուշն իւր վարդին,

Նախանձում է միշտ զարդին:

Ինչպէս հարսն նորպսակ,

Գրպանում ոսկով քրակ,

Ամեն բանից նա շատ գոհ,

Մի միայն մէկից է դժգոհ:

Ինչպէս չուղիղ սատանան,

Չար մտքերով, դաւաճան,

Բարեբանին հակառակ

Յեցէ նորան շարունակ:

Թողնելով կեանքն իսպաղ,

Ստիպուեցաւ նա անվախ,

Ծարաւախում կորիւնով,

Լալ երկիրն արիւնով:

Կեանքից իւրենց անվայել,

Երիտասարդք են կանչուել.

Ուժերով որ նորածիլ,

Հայրենիքին պաշտպանել:

Կանչուած են նոր պսակք,

Ամուրիք ու նորհասակք.

Որոնք կեանք չեն տակաւին,

Վարել մէջն աշխարհին:

Հայրենիքի բայց սէրն,

Եւ ինքնակալ մեծ Տէրն,

Ուրախութեամբ են տանում,

Դէպի կռիւ արիւնխում:

Եւ Սուրէն էլ մեր մի քաջ,

Առած հրացան ու մի խաչ,

Մարմինն իւր ողջ պատած

Փամփուշտներով ձախ ու աջ,

Կախած սուր մի պողպատեայ

Ու դաշոյն մի արծաթեայ,

Կամքովն իւր սեփական,

Պատրաստում է մարտութեան:

Պատրաստում է դէպ կռիւ,

Չար թշնամուն տալ ցրիւ,

Որպէս անեղ մի մըրիկ,

Յրուի յարդն գոլորիկ:

Նրա աչերից քաղցրատես,
Հրեշտակի պէս քնքուշ, հեզ,
Սիրոյ կայծն բխում էր
Աչերիցն այդ կարծես:

Դէմքն նորա գոլորին,
Որն նախանձ էր բոլորին.
Փայլփայլում էր բոլորակ,
Որպէս փայլուն մի լուսնեակ:

Վարակում էր և ցաւի,
Նորա քայլքն կաքաւի.

Իւրեն դիտող անհամբեր
Մարդկանցը նա երկսեռ:

Նրա հերերն ոսկեայ թել,
Իւրեն դէմքին լիստ վայել.
Իւրի նման անուշ հոտ,

Ծածանւում են որպէս խոտ:

Աղուամազն նորաբուս,
Նրա ծնօտին որպէս բոյս,
Դալար, փափուկ, գեղանի,
Զունի ոչ մի պատանի:

Հրեշտակի պէս պատանին,
Նախանձ կրող սատանին,
Մղում է դէպ պատերազմ,
Զոհել կեանքն փառակազմ:

Նա ուրախ էր այդ դէպքին.
Դրած յոյսն իւր գէնքին,
Բայց ունէր միտք մի ընդհատ,
Որ սէրն ֆնաց իւր թերատ:

Գիշեր-ցերեկ հառաչում,
Եւ սրտագին մեղանշում,

Սէրն գցած սրտի մէջ,

Որպէս կրակ մի անշէջ,

Թափառում էր օրերով,

Խելքսրթ անող շորերով,

Որ բաղդ ունենայ տեսնել,

Աշխէնին բազմավայել:

Որն կարծես «սէր» բառին,

Զէր ծանօթ և մի տառին,

Որը Սուրէնին էր յոյս,

Որպէս թռչունն մարդից — խոյս:

Կարծես գանուած բռնութեան,

Տակն ծնողաց բնութեան,

Ինչպէս մարդուն նուենին,

Սէրն չէր յայտնում Սուրէնին:

III.

Արշալոյսն մեր թափանցիկ ու բարին,
Կտրեց երկրիս անգամ յետքն խաւարին.

Տարածելով հեռոհեռէ իւր ուղին,

Փռեց թևերն, տիրեց երկրիս ճիւղերին:

Ամենայն տեղ նորան բարի զգացին.

Աղօթքներով նորան դիմադրեցին,

Ամենայն մարդ առած նոր ուժ, նոր եռանդ.

Նետեց դէպ իւր աշխատանքին ջերմեռանդ:

Արևն էլ իւր ճառագայթով բոլորակ,

Աշխարհումս գցած հայացքն իւր տաք,

Արշալոյսից տարածելով յետ նշոյլ,

Կարծես միայն մարդկանց էր համար նա ծոյլ:

Արքայական եղանակին այդ սրտու,

Ոմանց սրտից բխում էր թանձր մոմու,

Երջանկութեան ոմանցից լուում էր ձայն,

Ոմանցից էլ նիւթներին այդ համաձայն:

Պատշկամբի վերայ բարձր բազմայարկ
Որոնք չունին որոշագէտ մի համարք
Կանգնածէր մի շքեղ աննման արարած
Որի փայլն ցայտում էր մինչ «Արագած»:

Անգին բարի նման ունէր նա մի շող.
Որոյ փայլքից շողշողում է բարն ու հող,
Ճառագայթի նման ծակիչ արեւին,
Վարակում էր ծառին ու իւր տերեւին:

Այդ Աշխէնն էր, կանգնած տխուր, ու արտում.
Գարնան հողմի յետածգեալ ջերմ ցրտում,
Կանգնած էր նա լի մաքերով իւր խառն,
Մտածելով խիստ վիճակն իւր դառն:

Սեղանի վերայ արմունգն իւր դրած,
Փափուկ ձեռքով քնքուշ ծնօտն բռնած,
Թուխ յոնքերով աշիկներն հուրավառ,
Նետել էր նա դէպի գետին հողմատար:

Թշիկների նրա վրայից վարդագոյն,
Մարգարտի պէս արտասուքն պսպրղուն,
Աշիկներից վերոյիշեալ, մարգասպան,
Գոլորում են դէպի ոտքերն նորան:

Թաշկինակով, երբեմն նա մետաքսեայ,
Արտասուքի կաթիլներն աղլուայ,
Սև աչերից, լացի ուժից կարմրացած,
Սրբում էր նա. հեկհեկալով, սիրտ առած:

Երբեմն էլ, նորա դէմքն խիստ տխրած,
Նաև գոյնն փոխարկւած, ու ճնշուած,
Ստանում էր մի աննման ուրիշ փայլ.
Կարծես սրտում նա զգում էր մի զմայլ:

Մետաքսափայլ, սև ծամերն նորա խիտ,
Երկու օրում խճուճ, որպէս չսանրած ծիտ,

Զատուած սանրի ատամներից նրանք հատ-հատ,
Ծածկած էին սպիտակ, փափուկ նրա ճակատ:

Ամեն մի մարդ, ով նրան տեսնէր այդ զիւրքին,
Կաշխատէր որ բաղդ ունենայ նա ներքին,
Ծանօթանալ վիճակի հետ այդ տգեղ,
Գեղեցկութեան Աստուածուհու հանճարեղ:

Եւ անշուշտ նա կաշխատէր տալ նորան բոյժ,
Թէ ունենար կարողութիւն, և թէ ուժ.
Եւ անշուշտ նա չէր խնայիլ նորան հեղ,
Թէ փրկումն անէր նորա կեանքն կէս:

Երբեմն էլ նա իւր աչերն տխրազին,
Նետում էր իւր զիմաց տանող լայն ճամբին.
Կարծես ճանապարհից ձյու լայն, մարդքով լիք,
Սպասում էր նա որ ևէ աւետիք:

Չանցաւ կէս ժամ. երբ նորա կամքն կատարուեց,
Ու տխուր դերի վարագոյրը պատառուեց,
Կարծես նորա մոմունն անցաւ բարդուած,
Երբ Սուրէնն ամբոխի մէջ երևաց:

Ո՛վ կարող էր նկարգրել. կամ պատմել,
Եւ ո՛ւմ գրչի թռչուն ուժն կը պատէր,
Յանկարծ նորանց տեսնուելն համվայել,
Միմիանց հետ. նկարել և թէ գրել:

Դեռ չի ծնուած ոչ մի մէկը այնպիսի,
Որ ունենայ կարողութիւն մեկուսի,
Քննազրել, ընդիմացքն ցաւելի
Միւրոյ հուրով բորբոքուած այդ անձերի:

Երբ նրան տեսաւ մեր Աշխէնն նախ իսկոյն,
Պատշկամբի վրայ իջաւ բարձրաւոյն.
Նետեց իւրեն դէպի յարկն նա ներքին,
Դիմադրել Աստուծոյ այդ նոր բերիքին:
Ոտքից զուլս բեհեզի մէջ պճնուած,

Այդ բոլորին ամբողջի մէջ նա շողաց.
Չեղաւ մօտափ երեք բոլէ դրանից անց,
Երբ երկուքը նայում էին մի միանց:

Ինչպէս արևն երկնքումն, պինդ անշարժ,
Ծակում է մարդկանց լոյսով աչերն անվարժ.
Այնպէս լոյսն նրանց աչերում խիստ ազդուն,
Ծակում էին միմիանց աչերն արթուն:

Զինաւորուած մեր Սուրէնն գեղեցիկ,
Բաբախելով քաջ սրտիկն անկեղծիկ,
Արագ քայլքով անհամբեր ու սրտաբաց,
Մօտենալով այս խօսքերն նա ասաց:

«Աշխարհումս թողած ամենայն մի բան,
Թողած տուն, տեղ, ու հայրենիք սեփական,
Քոյր ու եղբայր ու ազգական թողած ես,
Անպատմելի սէր ընծաեայ դէպի քեզ:

Գեղեցկութիւնդ ինձ տակաւին գրաւեց.
Պարզ սրտիկս տոճորեց ու կրակեց,
Ուժս բնական նա ինձանից նախ խլեց,
Եւ կարծես թէ ոչ ինչի ինձ փոխարկեց:

Նա ինձ արեց համարեա թէ խելագար.
Եւ ստիպեց չարչարուել միշտ, անդադար,
Նա ինձ զրկեց աշխարհիս կեանքից քաղցրիկ,
Ու վայր ձգեց աստիճանից ինձ բարձրիկ:

Ո՛վ դու անգութ Աշխէնիկ իմ սիրելի,
Աշխարհիս մէջ ամենայն տեղ պատուելի,
Մի՞թէ ազգում չի քեզ սէրն անառակ,
Եւ կամ մի՞թէ կը լինիս դու ինձ հակառակ:

Սիրեցի քեզ ես իմ ամբողջ մարմնով
Ամբողջ կեանքով, ողջ հոգով և ողջ սրտով,
Բայց զղում եմ ես այժմ իմ արարքին,
Որ սիրեցի ես քեզի պէս անգութին:

Զղում եմ իմ անբաւելի մեղքերս.
Բարութական, աններելի, իմ սէրս,
Ափսոսում եմ անթիւ եմ չարչարանքիս,
Ու մինչև մահ խաւար, չնչին իմ կեանքիս:
Ստիպում եմ անշուշտ ես անխամբաստար.
Եղած քեզնից անբութելի սիրահար,
Մղել դէպի պատերազմի լայն դաշտը,
Ու այդպիսով ջոկել քեզնից իմ հաշտը»:

Այս խօսքերից յետոյ տիրեց լուռութիւն.
Ու Աշխէնն զգաց իւր մէջ թոյլութիւն,
Եւ կարծես թէ բոլոր ուժերն հաւաքեց,
Ու հեռուեալ խօսքերն արտասանեց:

«Այդ խօսքերդ դառնակշիռ անսահման,
Կուղեկցեն ինձ շուտով դէպի գերեզման.
Շուտով կը խլեն ինձնից իմ սիրտս իմ հոգին,
Ու կընուիրեն խաւար ու մութ աշխարհին:

Այդ խօսքերով դու իմ ներսն կոտրեցիր,
Եւ իմ կեանքի ծրագիրն դու ցրուեցիր,
Տասնուեօթ տարուայ իմ լեարդս, դու, սրտակիր,
Աչքիս առջև կտրատեցիր, այրեցիր:

Ասան տեսնեմ, Սուրէն դու իմ թանգագին,
Աշխարհիս մէջ սիրեցածս իմ սրտագին,
Ճիշտ են քո այդ խօսքերդ կրակի պէս տաք,
Թէ անում ես սիրունուդ հեռ դու կատակ»:

Մեռաքսապատ թաշկինակն սպիտակ,
Բռնած Սուրէնն իւր քնքուշիկ քթի տակ,
Եւ երբ Աշխէնն տուեց նորան սէրն իմաց,
Կրկնապատիկ այրուած սրտով նա ասաց:

«Լսիր Աշխէն, ծաղիկ դու իմ անթառամ,
Պղտորեցիր արիւնս տաք, անխամ,
Զգալով իմ անկեղծ սէրս, քեզնից մութ,

Քար սրտովդ շարժեցիր ինձ վերայ գուլթ:

Բայց մնաղ... դարձնեցիր դու ուշ, և ուշ,
եւ ուշ բացիր քո սրտիկդ, ինձ, քնքուշ:

Հոծութեցիր դու բանալ վիճակդ քո դառ,
Երբ ստիպուեցայ, գնալ զոհուել անպատճառ:

Պէտքէ քնամ ու անխնայ իմ կեանքս
Նուիրեմ ես հայրենիքիս, իմ պարտքս.

Պէտքէ ցոյց տամ որ հայն էլ գեռ չի քնած,
Ու չունի ուժ ոչ մի մէկից նա պակաս:

Պէտք է ցոյց տամ ես, պիղծ, կռապաշտ, ճապունցուն,
Որոնք մեզ մէջ զգում են խիստ թուլութիւն,
Թէ ինչ է զուտ նշանակում հայ բառը,
Կը ճանաչի որին ողջ սար ու քարր:

Լցուած հոգով այն հայերի ես մի այն,
Որոնք առին քաջութեամբ մեր նրկան.

Որոնք առին անդրկառավի մեծ մասը,
Հայնառարած ու թանգազին Կովկաս

Պէտքէ նորան տամ եւ ճանաչ մեր հային.
Եւ նրանց ցոյց տամ, թէ մերձ է նա իւր մահին,
Յոյց տամ նորան, թէ ում հետ նա ունի գործ,
Որի առջև չի անցանի ոչ մի փորձ:

Լցուած կայսրի եռանդով, հոգով, ես լի,
Համահայացք, բարեհաճ, մեր սիրելի,
Ծրագրին ուղիղ ես նրա աժմ համաձայն,
Կուղևորուեմ զէպի ճանապարհ արեան:

Եթէ Աստուած խղճայ դժբաղդներին մեզ,
Եւ կամ խղճայ ինձ դժբաղդին և կամ քեզ, —
Թէ դարձամ ես կուռից առողջ, լալաղին
Շնորհիւ Աստուծոյ կըհասանինք մեր փափագին:

Բայց այժմ թող հնչի բաժանման ըուպեն.
Եւ իւր ձեռքով լուսաթաթախ Քերթաբէն,

Իւր զօրաւոր դաւազանով սրբազան,
Մեր սրտերն անի միմիանցից բաժան:

Թող նա ջոկի մեզի անմեղ, ու արդար,
Որպէս մայրն մանկիկից իւր անկատարը,
Թող նա լինի պայման մեր սուրբ բաժանման,
Ու նա լինի հաւատարիմ մեր վկան»:

«Ինչ եմ լսում ես քեզանից սվ անգուլթ.
Մաղում ես իմ գլխիս վերայ դու կարկուտ,
Միթէ արդէն լուծել ես դու միտք հաստատ,
Զրկել ինձի երեսիցդ արեհատ:»

Միթէ չունիս դու խիղճ անգամ մասնաւոր,
Որ թողնում ես տառապանքի մէջ մոլոր.
Զրկում ես ինձ կեանքից, փառքից ու պատւից,
Ու ստիպում ես փախուստ տալ այս աշխարհից:
Ստիպում ես լինել մոքեբերի մէջ խառ.

Ու վրնում ես իմ վատ օրին դու պատճառ,
Մտխալում եմ վիզս ծռած, տարեցտար,
Սպասել քո գալստեանդ անպատճառ:

Եթէ վճուել ես դու գնալ անպատճառ,
Պատերազմի դէպի դաշտը խռովարար,
Եւ չի ազդի եթէ քեզ ոչ մի խնդիր,
Գնա մեր ազգին, հայրենիքին, պաշտպաներ:
Գնա կռուիր դու հրէշի պէս անմահին,
Փառքանիր դու անուան մեր հային.

Եւ ասոր իմաց պիղծ, Թշնամուն մոլորուած,
Որ նա շուտով կընի զէպ խորք գոյորուած:

Բայց խմացիր, որ իմ սէրս անսահման,
Ցցուած նետի պէս մէջն քո տաք արեան,
Կը պարզէ քեզ ուժ, արդիւնք ու տաղանդ,
Մըրիկի պէս ցրուել նորան համեռանդ:

Ձեռք կալող ես լինեի քեզի դաստանը

Այլ կը լինիմ հաւատարիմ մեր խոստման,
Ժամից առ ժամ, օրից ըստ օր, տարեց տար,
Մինչ յաւիտեան պիտ սպասեմ հուրահար:

Քեզնից, դատուած իմ կեանքս այսուհետեւ,
Չունի կասկած որ չարժի մի գրօշ թեթիւ.
Այդ չէ կատակ, չէ դրամով գնած բան,
Այլ այդ սէր է, որն կըտանի զերեզման:

Ո՛հ. ինձ կըլինի իմ վերջս անբաղդ, անյայտ.
Եւ կամ ինձնէ սպասում աշխարհում ինձ այդ,
Ո՞վ կարող է փրկել կեանքից այդ ազդու:
Միմիայն դու, միմիայն դու, միմիայն դու»:

Ասաց. բացեց իւր թեւերն բարայիկ,
Ու փաթաթեց Սուրէնիկին իւր քաղցրիկ.
Սեղմեց ուժգին նրան փարակուած իւր սրտին,
Որ նորանով առնէ փափագն վերջին:

Արտասուաթոր նրանք աչերով զարգացուած,
Գրկերն ընկան ագահութեամբ միմիանց
Լսուում էր նրանց համբոյրների չիւնն թանգ,
Եւ լսուում էր բաժանման ծանր հառաչանք:

Ձին պատրաստ էր, նորանժոյգ խռինջիւն.
Տալով նորան համբոյրն վերջին գողգոթիւն,
Մնաս բարեաւ. գոչեց ձայնով իւր խեղդուկ.
Ու սլացաւ մեր Սուրէնն քաջ, կտրուկ:

Բաժանուեցին, նրանք անխնայ միմիանցից.
Որպէս հարսն սիրածի իւր զաղաղից,
Բաժանուեցին. որպէս հարուստն որդէգուրկ,
Ջրկուում է որդուց իւր միածին ու բաղցրուկ:

Նայելով իւր անյայտացող սիրելուն,
Մնաց ապշած Աշխէնն մեր վարդազոյն.
Քայլեց առաջ ուզեց մէկէլ նայել բաց,
Բայց ոչ, և ոչ, չերեաց նա, չերեաց:

IV.

Անցաւ տարին. հասաւ դարունն հովային,
Ու հետն բերեց մեղմիկ քամուն ծովային.
Տարածեց նա աշխարհիս մէջ մաքուր օդ,
Եւ տարածեց բուրմունքն իւր անուշ հոտ:

Մարգագետինք, այգիք, անտառք, տաշտ ու ձոր,
Ջարդարուեցան զգեստներով կանաչ, նոր.
Մայրերի մօտ գառնիկները նորածին,
Հովուի սրինգի քաղցրիկ պարով պարեցին:

Ամենայն ապրող կենդանի շունչ սուտնչ,
Արթնացաւ իւր ձմրան քնից լուռ ու մունջ.
Ծծելով կուշտ մաքուր օդն զովարար,
Փառաբանեց ստեղծողին իւր բարերար:

Գարնանային մի գիշերում մեղմ, հանդարտ,
Վերոյիշեալ շինութիւնում բազմայարկ,
Շքէզազարդ ննջարանի ճօխ միջում,
Քաղցրիկ քնով օրիորդ Աշխէնն էր ննջում:

Նրա աչերին երևում են տեսիլք վառ.
Ու տեսնում էր երազներ նա շատ խիստ խառ,
Բայց մի երազ որն տեսաւ նա փառահեղ,
Թողեց վերան սարսափելի տիպ ահեղ:

Տեսաւ իրեն պատերազմի նա դաշտում.
Ու տեսաւ այնտեղ իւր սիրած սիրելուն,
Տեսաւ ինչպէս իւր Սուրէնն սրտաքաջ,
Գոլորում էր պիղծ թշնամուն ձախ ու աջ:

Ինչպէս սուրը ձեռքին բռնած փայլաշող,
Չար թշնամուն կրում էր սարսափ, ահ, դու.
Ինչպէս նորա հարուածներն կտրատիչ,
Յրուում են մահ, թշնամու մէջ զիշատիչ:

Տեսաւ ինչպէս որտեղից մի լիրբ գնդակ,

Կայծակի պէս յանկարծ Սուրէնին գտաւ.

Սուր նետի պէս նորա սրտի մէջ խոցուեց,

Ու սարի պէս քաջ հսկային գոլորեց:

Տեսաւ ինչպէս արիւնի մէջ թփրտաց,

Անակնյատ իւր սիրունուն նա գովաց:

Լեղապատառ քանի քայլ յետ արշաւեց,

Միենոյն ժամուն ճիշ արձակեց ու զարթեց:

Սարսափելի ահ, դողի մէջ նա պատած,

Փշաքաղուեց նրա մարմինն թուլացած,

Ննջարանից իրեն որպէս խելագար,

Իսկոյն և ետ դուրս թռաւ նա դողահար:

Հանդիպեց նա մայրիկի հետ հարազատ,

Ու երազն պատմեց տեսած խստիւ վատ,

Պատմեց ինչպէս տեսաւ նա իւր Սուրէնին,

Գնդակահար ընկած մէջն տաք կռուին:

Աշխէնի այդ դողգոջիւնը անտահման,

Երբոր տեսաւ զարհուրած տիկին Մարթան,

Իւր աղջկան զրուակու միտք առած,

Մեղմիկ ձայնով այս խօսքերն նա ասաց:

«Արի դստրիկ, մի տանջիր քեզ Հարաշար.

Ու մի եղիր վիճակով մէկի թշուառ,

Կտրիր յոյսդ քո այդ սիրած Սուրէնից,

Ու մի սպասիր նորան արեան հեղեղից:

Գուցէ մեռած է նա այժմ իւր մահով.

Եւ կամ հարուած է մահաբեր գնդակով,

Կամ թէ գուցէ եղած է նա կերակուր,

Սրին սոսկալի թշնամու մեր կտրահուր:

Գուցէ դաշտում տնկած է նա վիրաւոր.

Եւ կամ բռնուած է նա զերի անսովոր,

Գասպիտաւում գուցէ ընկած է հիւանդ,

Եւ կամ նորան ուղեկցում են դէպի բանդ:

Գուցէ եղած չի հաւատարիմ քեզի,

Ու փողած է չիթը հետն բեհեզի,

Եւ կամ գուցէ ընկած է նա անուսում,

Պոռնիկների, շոայլների, վատ դասում.

Լսիր Աշխէն. դարձիր քո այդ մտքերից,

Դարձիր քո այդ անյոյս կապած պայմանից,

Սպասելու չունի նորան ոչ մի կէտ.

Որ դու նորան յոյս ես կապել բնագէտ:

Ընտրած եմ ես քեզի մի հատ ամղւսին.

Որի դէմքը փայլում է որպէս լուսին,

Նա հարուստ է, երիտասարդ ու համեստ,

Որը միայն քեզի կըլնի անհրաժեշտ:

Նա Սուրէնից ոչ մի բանով չէ պակաս.

Որի համար ծանր այդպէս կը ողբաս,

Այլ առաւել ունի նա զեղեցկութիւն,

Եւ համեստ վարք ու հարուստ կարողութիւն:

Անշուշտ նա քո սրտիդ կուգայ վայել, դուր.

Եւ կը փոխուի լաւի քո այդ կեանքդ խուլ,

Սիրեցած է նա քեզ անկեղծ, սրտազին,

Արի, հասէք ձեր անթառամ փափագին»:

Վերջացրած դեռ չէր խօսքն, իւր, Մարթան,

Երբ Աշխէնն եղաւ նորան յանդիման.

Բարկութիւնից այլափոխուած դէմք առած,

Վառօթի պէս, իսկոյն դէպի վեր թնդաց:

«Միթէ աշխարհում չունիս դու Աստուած,

Կամ որտե՞ղ են քո մտքերն հաւաքուած.

Ինչ հիման վերայ դու այդպէս տխուր

Խորհուրդ ես տալիս, դատարկ ու խղուր.

Արդեօք կըլինի, որ մարդուս սիրան

Կէսի բաժանեն որպէս մի ծիւն,

Իսկականի տեղ առողջ, լիովին,

Ապերաջներն կիսատ, շինովին:

Արդեօք ինչ կըլնի. որ աչքն մարդուն,
Տեղահան անեն որպէս ծաղիկ, բոյս,
Նորա տեղ դնեն նորա փոխարէն,
Ոչ իսկ մի ուրիշ աչք առատօրէն:

Արդեօք նա կըապրի, եթէ ոչխարի,
Լեարդ՝ ու թոքն հանես նորան ցաւալի.
Համապատասխան ուրիշ լեարդ ու թոք,
Դնես նորա տեղ. կըլնի այդ արդեօք:

Այդպէս Մայրիկ ջան ունիմ սիրելի,
Վերջ տուր խօսքերիդ քո այդ զգուհի.
Միթէ չես ցաւում դատրիդ քո ամբողջ,
Որ սրտիս մէջն պցում ես ժանտախտ:

Ներկայ աշխարհում ես նրան սիրեցի,
Ու կեանքս նորան ես պարգևեցի,
Ոչ՝ մի բան մեզի բացի մահուանից,
Զի կարող ջոկել մեր ճիշտ պայմանից»:

Ասաց. ու խկոյն թիթեռնիկի պէս,
Դիմեց դէպի դուրս, դէպի պարզ հանդէս.
Ողբով, վշտագին ընելով նա լաց,
Իսկ մայրն ապշած, նայելով մնաց:

V.

Անցան րոպէներ, ու շատ շատ ժամեր,
Շատ օրեր ու շատ տեսակ ամիսներ,
Բայց մեր Սուրէնից, կռուի դաշտից լայն,
Զրկար ոչ մի լուր, ճիշտ, բարոյական:

Լսում է այսօր շէնքից բազմայարկ,
Ձայն ուրախութեան ու ձայն գեղունակ.
Լսում է անուշ քնարի հայկական
Ճոխ, մեղամաղձոտ տաղերն դուրեկան:

Լսում է ձայներն խուռն բազմութեան.

Ու շշխն բուռն ծափահարութեան,
Տիրում է այնտեղ ուրախ դեր կատար,
Ու լի պճրանքով ճմլիկ խաղ ու պար:

Տիրում է այնտեղ ուրախ կեր ու խում,
Յնծալի, փառօք, յարգելի պուարճում,
Խմում են այնտեղ պատուական տոստեր.

Ու յիշում Մարթայի միածին դստեր:

Խմում են նորան կենացն առանձին.

Որպէս նորահարս երկամիտ անձին,
Յանկանում են միշտ բարի վայելում,
Հեռն սպասող դժսիրտ ամուսնուն:

Ննջարանի մէջ իւր մի անկիւնում,

Աթոռի վերայ տխուր ու տրտում,

Ապագայ ցաւերն լալով իւր խիտ դառ,

Նստած էր Աշխէնն թուլցած, գոյնասպառ:

Յանկարծ ներս մտաւ իւր սպասուհին,

Որին զիմադրեց խկոյն տիրունին.

Յանձնեց նորան մի սպիտակ փակ նամակ.

Որով նա զբաղուեց, ընթերցելով տաք:

Մտաբերելով վշտերն իւր ծով,

Կարգաց նամակն աղի արսուհեքով.

Մտածեց գուցէ նամակն աննշան,

Կուտայ քիչ թեթեւ վշտին անսահման:

Ուղարկուած են նա ասպարէզից լայն,

Որտեղից սպասում էր Սուրէնից մի ձայն,

Նրա հետ կար մի փոքր ձեռնագիր,

Կնքած դրօշմով Սուրէնի կարմիր:

Գրուած էր այնտեղ. «օր ես լսեցիմ,

Որ սիրունիս ինձ չէ հաւատարիմ.

Գտնելով իրեն չքեղ ամուսին,

Պսակուեց արդէն հետն միասին:

Գեհենի այդ վառ կրակն սրտիս մէջ,
Զունենալով ուժ տանել համալէճ,
Ստիպուեցայ ես խիստ ցաւակցութեամբ,
Վերջ տալ իմ կեանքիս ինքնասպանութեամբ:

Իսկ այժմ տուէք վերջին բարեաւս,
Դաւաճան, երկմիտ, Աշխէնին ցաւս,
Հաղորդէք որ ինձ նրա սէրն հաւան,
Խիստ չարչարանքով դրեց գերեզման»

Երբ որ կարդաց այս համալին անբաղդ,
Յնցուեց ուղեղն նրա գլխի անխախտ,
Որպէս կէսավառ, կրակի մէջից մեծ,
Մոմուռիկ ձայնով նա բացականչեց:

«Ո՛վ ամենակարող Աստուած բարերար,
Անիծեցիր դու ինձ անխնայաբար,
Միթէ ցաւերս քիչ համարեցիր,
Որ այժմ այդպէս բազմապատեցիր:

Միթէ չգամ ես նման մի ծիախ,
Որն էլ մասամբ ուրախ դիրք գիտի.
Կամ թէ չունիմ ես բաղդ մի միջատի,
Որի էլ մխիթարքն բնաւ չի հառնի:

Ո՛վ սարք ու ձորեր, ժայռեր ու բարեր,
Տուէք ինձ խորհուրդ միջոց բարիբեր,
Ասէք դուք խնդրեմ ումն ես կանչեմ,
Ու ումն վշտերս այս դառն լացեմ:

Պապանձուի լեզուդ, ո՛վ եղող պատճառ,
Անգուլթ ստախօս, վերցողակաշառ,
Ընդհատուի սէրդ, կոյրնան աչերդ,
Փշի փոխարկուի մինչև մի հերդ:

Աշխարհիս լոյսն աչերիցս թռաւ,
Ու իմ լոյս աստղն ինձանից կորաւ.
Իմ վառ արևն ինձնից խաւարեց,

Ու իմ տաղանան ոչնչեց, ցրուեց:

Ո՛հ ի՞նչի ծնեց ինձ մայրս ամբաղդ.

Ու զցեց մէջն ցաւերի անյաղթ.

Ի՞նչի նա յանձնեց ինձի վշտեր շատ,

Ու ճիշտ կեղծաւոր, երկերես մի բաղդ:

Էլ ի՞նչնէ մնում աշխարհիս միջում,

Իմ սրտի համար գգուանք, վայելում.

Եւ ի՞նչ փորձ ինձի բացի մահուանից,

Կարող է փրկել այդ թէժ կրակից:

Ծնողացս ընտրած ասէք ամուսնուն,

Որ վաղը թող դայ կատարեալ, հասուն.

Փաթաթի ինձի իւր թևերի մէջ,

Եւ յիշի սիրած Սուրէնիս իմ խեղճ:

Ասաց ու իսկոյն աչերն իւր բռնեց.

Եւ մի թոյնով շիշ գրպանից հանեց,

Բաժակի մէջ նա լցեց ու խառնեց,

Ու ախ բաշելով սրտին ընդունեց:

Նորա մայր Մարթան երբ որ այդ լսեց,

Գլխի ծամերն իսկոյն զզգեց,

Հրամայեց կանչել նա բժիշկներուն,

Որ մի կերպ հասցնեն նորան օգնութիւն:

Բժշկապետներն թափուեցին, եկան.

Խելք խելքի տուին խորհուրդի մտան,

Շատ գիտուն ճարեր արեցին նորան,

Բայց այդ բոլորն իզուր անցկացան:

Տապալուեց նա շատ կրելով տանջանք.

Ու նա շատ քաշեց ախ ու հառաչանք,

Վերջին նա անգամ Սուրէնին կանչեց,

Ու իւր անմեղ, կոյս, հոգին աւանդեց...:

ԱՆԳՈՒԹ ԻՐԱՍԱՆ ¹⁾.

Կանստանտինոպոլիսում չքեղ,
Արքունի փառաւոր դահլիճում,
Արքայի հրամանաւ, բիւրեղ
Մեծամեծներն էին սպասում:
Գտնւում ին այնտեղ իշխաններ,
Հարիւրաւոր զօրապետք,
Որտեղ նաև բացակայ չէր,
Շէյխ-ուլ-իսլամը, հոգևոր պետ:
Այդ ժողովում ներկայէին,
Ֆէդմարչալներ, մինսարներ,
Գտնւում էին նաև այնտեղ,
Փոքր Ասիայի վալիներ:
Գահի վերայ բարձրագոյն,
Սուլթանն էր մեծագոյն.
Արտասանելով առջին բառը,
Տուեց ժողւին այս բուլթ ճառը:
«Հայերն իմ հպատակում,
Յայտնի է բոլորիդ ինչպէս,
Խռովութենք են կազմում.վ
Յնորուածներ լինին որպէս:
Ընդէմ ցնորուածների այդ,
Խաղաղութեան մէջ ընդ ազգի,
Ոչ սպառնալիք, ու ոչ մի դատ,
Չի պատճառի ու չի ազդի:
Ժամանակիցս հինգ դար ի վեր,
Հայերն իւրենց գրպաններում,
Վարդիյզ կտրատելու համար,
Դանակ անգամ չեն ունենում:

¹⁾ Քաղուածք «Նոր-Դար» թերթից. 1903 թ.

Մտածմունքը աժմ նորանց,
Այնչափ է պղտորւել, կեղտոտել,
Ատրճանակներով իւրենց,
Յանկարծ սկսել են զինել:
Նրանց զինուէին, կը պատճառի,
Սուրբ օրէնքն խառնակել.
Ձաւակներին Մահամէդի,
Ուղղափառաց, կոտորել:
Պետութեանս մէջն հօրը,
Վտանգ եմ մեծ համարում,
Թողնել անպատիժ, իզուր,
Անիծեալ այդ գեաւուրներուն:
Հայերի կեանքն հիմա վատ է
«Ալլահն» թող ինքն դատէ,
Նրանք անշուշտ ու անկասկած,
Անմենքով են խելագարուած:
Ուստի, վճռած եմ այդ ինձ մէջ,
Այդ հայերին գտնել մի վերջ.
Որով ստիպուած եմ հրամայել,
Մեծ ու փոքրին կոտորել:
Իմ այս արդար վճռիս ընդէմ,
Հակառակող կրնի ոչ ոք.
Ի՞նչ խօսք ունիք ասէք տեսնեմ,
Ընդէմնալու վճռիս բոլրորդ»:

II.

Սուլթանն երբ խօսքն ընդհատեց,
Դողն ընկաւ մէջն ժողւի.
Ոչ ոք այդտեղ հակառակեց,
Սուլթանի դատին ահուելի:
Հրամայական ձայնով Սուլթանը,

Պատասխան իրեն պահանջեց.

Այդ իսկ ժամին «Շէյխ-Իսլամը»,

Այս խօսքերն արտասանեց:

«Վեհափառ Տէր. Մեծութիւնդ կեցցէ.

Մարգարէի օրէնքներում Ալլահը,

Հաւատացեալներին պատուիրել է,

Իւր ստեղծածին անմեղ տեղը.

Սպանել երբէք չըպէտք է մի հատ.

Մարդիկս քանի որ մենք,

Անգամ ամենափոքրիկ միջատ,

Ստեղծել կարողանում չենք»:

Յանդգնութեան դէմ Շէյխ-Իսլամի,

Աբդուլ-Համիդն խիստ բարկացաւ.

Զսպելով հազիւ բարկութիւնն,

«Փուտաւ փաշան» դէպի դարձաւ:

Կարիչ չերգեզն թռնելով,

Արքայի առաջ իսկոյն կանգնեց.

Ու համարձակ զիրք բռնելով,

Այսպէս ահա պատասխանեց:

«Կայսր. Իրաւ է վարձատրուած եմ ես,

Ձերդ մեծութիւնից հեռաւես.

Առատ շքանշաններով,

Ու մեծագոյն պարգևներով,

Ես արժանի՞ կըլինեմ արդեօք,

Ձերդ նուիրած նշաններին.

Կամ արժանի՞ կը լինին արդեօք,

Իմ ընկերներն այդ իսկ փառքին,

Կամ թէ արդեօք կը լինի խորքը,

Ձեր փառաւոր անուան համար,

Մեր գեղեցիկ շքնաղ զօրքը,

Երբ որ վիճակն մեզի վիճակի,

Բազուկները մեր գործ դնելի,

Ոչ թէ մեր ոխհան թշնամու ընդէմ,

Այլ մեր հպատակ Ռայաների դէմ,

Որոնց մէջ են գոգոտւմ անտէր,

Մի քանի տասնեակ խռովարարներ,

Այն ժամանակ կը վերջանան

Խռովութիւններն մէջ ընդ ազգին,

Երբ կը բարձրացնենք կախաղան,

Այդ անիծեալ տասնեակներին:

Ծաղկեցնելու առևտուրն,

Ու կայսերական բերկրութիւնն,

Մշակելու մեր դաշտերը,

Հարկաւոր կուգան հայերը:

Ի՞նչ պէտք է ասէ այն ժամ Ռուսեան,

Կամ թէ ի՞նչ կասէ ամբողջ Եւրոպան,

Եւ կամ մամուլն Եւրոպական,

Տուած հրամանին Ձերդ Մեծութեան»:

III.

Փուտա-փաշան երբոր խօսքը,

Բոլորովին ընդհատեց,

Սուլթանն դարձաւ դէպ մարշալը,

Հետեւեալն բացատրեց:

«Փելիստփայութիւններդ ծակ,

Փուտա-Փաշա մի կողմ դիր:

Այդ փաստերն են բոլորն դատարի,

Վարդապետութիւններդ ձգիր:

Ռուսիան մունջ է, ոչինչ չի ասիլ,

Նա իմ խոստամունքին ընդէմ չի կանգնիլ,

Ես նրան շուտով կը հաւատացնեմ,

Որ ես նորա հետ դաշն պիտ կապեմ:

Ներդաւան էլ մշտական ծարաւ,
Ատամներն թափուած բերանում,
Անճոռնի կնկայ պէս պառաւ,
Մոթմութում է ու յետ քաշուում:
Այսպէս. ուրեմն իմ կամքն հօրը.

Անյաղթելի ու զօրաւոր,
Այսօրուանից յայտարարուի
Ու սրբութեամբ պիտ կատարուի:

Ձեզանից իւրաքանչիւրը,
Պարտաւոր է յայտարարել,
Որ իմ տուած հրամանները,
Հաւատարմութեամբ կատարել:

Դրանից յետոյ գեներալները,
Պետին ¹⁾ մօտեցան համոզելու.
Որ հրատարակէ Շէյխ-ուլ-Իսլամը,
Սուլթանին գահընկէց անելու:

Տաճկաց հոգեւոր պետը,
Մեծամեծներին սիրով ընդունեց.
Իսկ Սուլթանին գահից ձգելը,
Այդ օրէնքին չը համաձայնեց:

Շէյխ-ուլ-Իսլամը զուրանով երդուեց,
Որ իւր, ստորագրեալներին,
Ձի գոգոյի նա ոչ մէկին,
Որ կոտորեն նրանք հայերին:
Նաև յայտնեց իւր կարծիքը.

Անատուեայում հայերին,
Կը պահպանեն տաճիկները.
Ի դէմն հօր զնդակներին:

Այդպէս էլ եղաւ իրաւի.
Փոխանակն անելու քայքայ,

¹⁾ Շէյխ-ուլ-Իսլամը

Երեք միլիօն քրիստոնիայի,
Կոտորուեց. երեք հարիւր հազար հայ:

Իւրաքանչուր Օսմանցին,
Պաշտպանում էր հայերին.
Իւր դարեւոր հարեանին,
Ու անիծում Սուլթանին:

Այս էր ահա հրամանը,
Անողորմ ու ահուելի,
Երբ բացատրեց թարգմանը,
Մեծն Համիդ-Սուլթանի:

Ի Ս Դ Ա Ր Զ Ը.

Արտասահմանից հայրենիք գալիս,
Ճանապարհին էի ես լալիս.
Տեսանելու դժբաղդ մայրիս,
Հեռո՛ւ տեղէն էի գալիս:

Դեռ չէր լրացած տասնութինդ տարս,
Երբ բաժանեց ինձի մայրս,
Չորս տարուայ լայն ես ընթացքում,
Պանդուխտութիւնից է գալս:

Տասնիններորդ դարս լրացաւ.
Տեսած եմ ես ամենայն բան,
Թէ վիշտ, թէ լաց, թէ պէս պէս ցաւ,
Թէ անասուն, թռչուն, գազան:

Ձէնք ու զրահս ես մոռացայ,
Ու հայրենիք վերադարձայ,
Մայրիս տեսայ ուրախացայ,
Եւ կարծես թէ զուարճացայ:

Մայրս զրկեց ինձի լալով.

Շատ երատներ կրկին տալով,
Պանտուխտ որդու վերադարձով,
Մխիթարունեց, գուրգուրելով:

Չորս տարուայ մէջ մօրս ընդէմ,
Ծունկ չոքեցի, աղաչեցի,
Մեղքս վզիցս որպէս մի վեմ,
Պաղատելով փարատեցի:

Մայրս մեղքերս քաւելով,
Տուեց համբոյր արքայութեան,
Վերաս կրկին մերթ նայելով,
Տուեց նշան անմահութեան:

Մօրս ես խոր գլուխ տալով,
Եղայ նրանից շնորհակալ.
Նորա՝ ձեռքը համբուրելով,
Մնացի որպէս բռնակալ:

Մայրս ինձի կեղծ գուրգուրեց,
Կեղծութեամբ նա ինձ սիրեց,
Ունեցածիս տիրելուց յետոյ,
Երեսիս անգամ նաեւ չուզեց:

Այդ այն մայրն էր, որ դար առաջ,
Խնդրից ինձմէ պաշտպանութիւն.
Մատիկներս մոմի տեղ վառած,
Տուի նորան հաղորդութիւն:

Այդ այն մայրն էր, որ օրերով,
Քաղց էր կրում ասպարէզում.
Նորա քաղցն ես զսպելով,
Հաւատարիմ էի կարծում.

Այդ այն մայրն էր, որ անցեալ օր,
Գրկեց ինձի որպէս մօլոր.
Ինձի որդու տեղ հաշուելով,
Ունեցածս խլեց բոլոր:

Ի՞նչ վատ բան էի արել ես նորան,
Թող դատէ ինքն սուրբ երեք խորան.

Լաւութեանս նա փոխարէն,
Վարձատրեց առատօրէն:

Մէջքս կոտրեց, վիզս ծռեց,
Աչքերս նա կուրացրեց,
Կարծելով թէ ինքն հօր,
Կապրի որպէս մի թագաւոր:

Դուք էլ ինձի պէս չընկնէք ցանցն,)
Որոնք պատրաստուած են մայրիկներով չար,
Դուք տուէք առաջ նորանց ձեր հարցն,
Թէ չէ կը տանջուէք ինձ պէս դարէ դար:

ՎԻՐԱՅԻՈՐ ԹՈՉՆԱԿ.

Կար ժամանակ, որ անդադար,
Աշխատում էի որդկանցս համար.
Որ նրանք և ետ դարէ ի դար,
Մայրենի գոչեն իւրենց բառբառ:

Կար ժամանակ, որ թևերս
Ազատօրէն կը շարժէի,
Հեռու տեղէն ես լոյսերես,
Բալիկներիս կը հաճէի:

Կար ժամանակ, ընկերներս
Նախանձում են ինձի շատ.
Որովհետեւ ծագուկներս,
Պաշտպանում են միշտ առատ:

Չար որսորդը կայծակի պէս
Գտաւ ժամանակ յարմար.
Վիրաւորեց, արեց ինձ կէս,

Ստիպեց տանջուել անդադար:

Վէրքս կապած, հազիւ հազ,
Գնացի նորա թշնամուն գանգատ.
Թշնամին լացիս նայեց նուազ,
Ու խոստացաւ մրցել հանդարտ:

Սկսուած և իսկ այդ օրից,
Տանջուած եմ չարէչար.
Սպասելով վէրքին թևիս,
Ե՛րբ կըլնի մի անկեղծ ճար:
Կը թռչկոտեմ, կըլնեմ ես քուն,
Կըզգամ նաև զուարճութիւն,
Երբ որ վէրքիս լինի մի ճար,
Կը խմեմ հանգիստ ջուր զովարար:

Է Ջ Ս Ի Ա Յ Ի Ն.

Էջմիածինն ես. անունդ է հին.
Անցած են գլխովդ դարեր անազին.
Պարգևուած նուէր ես դու մեր աշխարհին,
Ափսոս չեն գնահատում քեզի թանգագին:
Ծնուել ես, աճել, դու մէջն փառաց.
Միլիօնաւոր մոմեր են քեզի մէջ վառած,
Հնչեց քո ժամը. կըլնի դու փառ.
Վիճակուեցաւ, որ դու պէտքէ որբ մնաս:
Փառաւոր օրերդ անցան, գնացին,
Ազգականքդ հեռոյ թշուառ մնացին,
Վերադ թշնամիքը ուրախ խնդացին.
Ափսոս է անունդ սուրբ «Էջմիածին»:
Դրդաց աշխարհիս ծայրից մինչի ծայր,
Որ դու քո փառքից ընկած ես ի վայր.

Կորցրած ես դուք քո սուրբ զօրութիւնդ.
Ո՛ւր մնաց ուրախ քո բերկրութիւնդ:

Ազգակիցներդ արձակեցին ձայն.
Աշխարհիս տակից խուեց արձականք,
Պատասխանի տեղ սուրբ ազատութեան,
Հսոււմ էր միայն անի ու հառաչանք:

Հայրենակիցներդ նայում չեն վրադ բնաւ.
Հոգեւորներդ են սրպէս սև ագռաւ,
Թշնամուդ ընդդէմ ծրագրով խխա դառ,
Ի՞նչ անի միակ Հայրիկն Վեհափառ:

Յոյս ունիմ որ դու քո սուրբ զօրութեամբ,
Վերակուկանգնես առաջուայ նման.

Երբ որ որդիքդ մեծ ուրախութեամբ
Բնից կը դարձնեն այլերի նման
Հիմքդ դրուած է սորանից շատ հին.

Երեք հարիւր և երեք թուականին,
Կարծում ենք միակ ես, առաջինն,
Իսկ լսելով այժմ դու ես վերջինն:

ԳԻՇԱՑՈՒ ԱՐԺԻԻ.

Փռել ես թևերդ զիշատու արծիւ.
Միթէ մինչի այժմ չես եղած դու քուն,
Միթէ քո կեանքում դու հօօր, հազիւ
Ես մտածում վերջ տալ դու քո կեղծ հոգուն:
Աշխատում ես միշտ տարածել ուղիւ.
Գոռոզ թևերով զխմում ես յառաջ,
Ուզում ես տիրել դու մեր աշխարհին.
Կարծելով քեզի որպէս բարեհաճ:
Շատերի կեանքին եղած ես պատճառ.

Շատոց զցած ես դու փառքից հաստատ,
Շատերին արած ես թոյլ, ուժասպառ,
Մըթէ դորանց դէմ չըկայ ոչ մի դատ:

Գոռոզ ու հպարտ գլուխ բարձրացրած,
Մըթէ սրտիդ մէջ չըկայ ոչ մի կայծ.
Քեզնից թոյլերին հայում ես շատ ցած,
Ու նետում վրան քո ուժեղ հայեսցը:

Դու ինքդ քեզ միշտ զօրեղ ես կարծում,
Ձեռքդ ընկնողին կործանում, լափում,
Նման ես թողած հին, հին դարերում,
Արքայ Աղէքսանդր Մակեդոնացուն:

Որն էլ քեզ պէս ասում էր «ես» եմ,
Երկրագունդն ոտքիս տակովն պիտ քսեմ.
Նորա ազգն թոյլ, թշուառ, անպաշտպան,
Թափառում է այժմ քնչուհու նման:

Արծիւ՝ այ արծիւ, մի հպարտացիր շատ.
Կեանքդ ապագայ կըլինի խիստ վատ.
Կուգայ ժամանակ կը լինի քեզ դատ,
Դու այդ փառքին միշտ չես մնալ հաստատ:

Կեանքդ նման է մի խաւար ազգի.
Որի վարմունքն է ինչպէս կծու սոսի,
Որին լաց ու կոծ բնաւ չի ազգի,
Որի սրտի մէջ լինում է միշտ ոխ:

ԱՆԲԱՂԴ ՄՐՁԻՒՆ.

Ձքնաղ ու շքեղ, սիրուն ես միջատ.
Փայլում էիր դու որպէս լոյս աստղիկ,
Բազմացել էիր դաւակներով շատ
Դարեր շատ առաջ. փոքր դու մըջնիկ:

Յայտարարուել են, մեր նախկին ազգից.
Կառաւարում իր արդար մշտեկան,
Անունդ է մնացել հայոց քաջ Հայկից,
Ունէիր առաջ դու հզօր պաշտպան:

Նախանձեցին քո կեանքիդ ապահով.
Իրաւ է քեզ տուին մեծ վնաս,
Հուացին բոյնդ տաք, տաք արիւնով,
Կեցցէ. որ բոյնիդ հաստատ կումնաս:

Չար մարդիկ քեզի շատ չարչարեցին,
Անմեղ արեւնդ իզուր թափեցին,
Շատ անձեր նորանք նահատակեցին.
Բայց ինչո՞ւ համար քեզի թողեցին:

Լեզուդ կտրէին, անէին քեզ կէս.
Եթէ նորանք քեզ կարծում էին հեզ,
Գոնեա իմացող մարդիկը բիւրեղ,
Կը տեսնէին որ մեռած ես անմեղ:

Այդ մանր կեանքն կը զգայիր թեթիւ
Քան թէ սոսկալի ահեղ տեսարան,
Ունենում ես միշտ աչքերիդ առջև.
Անմեղ, թշուառին, մէջն տաք արեան:

Կրած ես դու շատ սոսկալի տանջանք.
Պատճառն որ դու թոյլ ես, ուժասպառ,
Քեզի հետ նաեւ քո մօտ ազգականք,
Մնացած են անհոգ, անպաշտպան, թշուառ:

Կար ժամանակ, որ քո ազգդ ունէր,
Հռչակապետ, զօրեղ շատ քաջեր.
Որոնք են նման հայոց Աղասուն,
Ու մեր զօրավար սուրբ Վարդան քաջուն:
Չեզ դուք մըջիւններ շուտ ոտքի ելէք.
Թշնամու ընդդէմ շուտ բողոքեցէք,
Մըթէ մոռացար դուք ձեր քաջերուն,

Որոնք խմել են թշնամու արիւն:

Հարիւր հազարուր նահատակները
Վրէժ են խնդրում ձեզանից, վրէժ.

Որոնց արիւնով ներկուած պատերը,
Բոստոնից կանցնի մինչևի Դաւրէժ:

Մինչև երբ նորանք ձեզի ջախջախեն.

Մինչև երբ նորանք ձեզի չարչարեն.

Մինչև երբ նորանք ձեզի խիստ տանջեն,

Ա՛խ. երբ նորանց բոբբոբ կրակով կը վառեն:

Մինչև երբ պէտք է ձեզի կործանեն,

Մինչև երբ պէտք է նրանք ձեզ տանեն.

Մ նչև երբ պէտք է ձեզի խորովեն,

Ա՛խ. երբ նրանց արգար դատով կը դատեն:

Ամբողջ պայտոյ դու գոլոր տարին,

Աշխատում ես խիստ, անում միշտ բարին,

Վերջին անում են նորանք օտարին,

Իսկ դու մըջիւնիկ, վերայ չոր քարին:

Քաջեր, միջատներ, դուք թոթափուեցէք,

Հերիք է լուէք, դուք բողբոջեցէք,

Մինչև երբ քնէք, արթնացէք բաւ է.

Մըթէ ձեզ համար այդ կեանքն լաւ է:

Ժամանակ որ էր ձեր որբ մնալն.

Աստուածանից ձեզ կուգայ զօրութիւն,

Մի խնայէք ջանք զործէք ձեր անձն,

Ուժեղ զօրութեամբ կազմէք միութիւն:

Ձեր սրբոյ ազգն արեան գետի մէջ,

Կը խեղդուի շուտով, կանի ել և էջ.

Այապպիք միատեղ անում են միշտ վէճ.

Կուզեն կործանել ձեր սուրբ ազգին խեղճ

Յոյսներդ Ասարծուց բնաւ մի կարէր.

Ձերմեռանդ սրտով նորան աղօթէք,

Մի կարծեք որ ձեզ չի գթայ երբէք,
Նորա զօրութեամբ թշնամուն կը յաղթէք:

Միջատներ էք դուք. մարմնով փոքրիկ.

Հաւատացած եմ որ խեղճով առատ,

Կը ցրէք թշնամուն որպէս փոթորիկ,

Որից յետոյ միշտ կը լինէք դուք ազատ:

Ձեր լաց ու կոծը, ձեր աղերսանքը,

Շարժել է գութը, Աստուծոյ սրտի քար.

Ձեր անձ գոհելը, արիւն թափելը,

Բաւ է համարուած, կըլինի ձեզ մի ճար.

Ոսկի էիք դուք, դարձել էք արծիճ.

Ձեր հարցն փոխուել է չնչին խօսքի,

Ծնուած է մէկը կըլինի փրկիչ,

Արճիճ էք հիմա, կը դառնաք ոսկի:

Միայն որ դուք ձեր գոհերի համար,

Որոնք եղած են բոլորն մոխիր,

Ընկնէք նորանց պէս արեան ճանապարհ,

Ընկնէք գոհերին դուք վրէժխնդիր:

Ուրեմն այսպէս. ասածս լսէք.

Ու մի արէք դուք էլ պոռնիկութիւն,

Դուք խեղճ միջատներ կազմակերպուեցէք,

Որ գոչենք միասին կեցցէ... Միութիւն...

ԳԱՅԼՆ ՈՒ ԱՅԾԵԱԼԸ.

Գայլն ունեցած պաշարն վառնելով,

Թափառում էր չոր դաշտերում, լալով,

Որ մի կեղծ կերպով կամ մի հնարքով

Նա քիչ լիանայ, քաղցն զսպելով:

Նա այդ գանազան մտքերով իւր խառ,

Դիմեց դէպ յառաջ, դէպի սարն սառ,
Նման ազգերի կոչւող ուղղափառ,
Հայցում էր չորս կողմ աշքերն իւր վառ:
Բարձրացաւ սարը. թէկուզ կիսաչափ,
Կանգ առեց կէսին, բացականչեց վայ.
Օգնութեան հասաւ, չարեց նորան խաբ,
Այծեամբ թշուառ նման որպէս հայ:

Անցաւ, նա այնտեղ իւր քաղցն դսպեց.
Միևնոյն գծով և յետ արշաւեց,
Իւր օգնականին, թշուառ այծեամբին,
Կարծես բնաւին նա չըճանաչեց:

Անցան տարիներ միմեանց յետեից.
Համակիրներով իրեն բոյնն կազմեց,
Նաև չարութեամբ մեծ գանձեր դիզեց,
Բայց այդ կեղծ կեանքն երկար չը տևեց:
Ունեցածովն իւր չըբաւուեցաւ.

Իրեն ուրիշից զօրեղ իմացաւ.
Փորձեց չորսի դէմ մենակ կռիւ տալ,
Որից յետոյ նա ուժահատուեցաւ:

Կրկին այծեամբ նորան տեսնելով,
Կարծեց թէ իրեն չի հասնիլ վրաս,
Դժբաղդ վիճակից նորան փրկելով,
Հասաւ իւրեն մի անտերտելի դաս:

Գայլն իւր մօտիկ բարեկամի հետ,
Խորհուրդ նստեցին միջամտեցին.
Որ խեղճ այծեամբին հասցնէն մի նետ,
Որն պատճառի նորա կարճ անձին:

Նորա որդիքը գայլի հրամանով,
Այծեամբ բոյնի դուռն կտորեցին.
Հրացանով, սուրով, թնդանօթներով,
Նրա ունեցածն նախ թալանեցին:

Ընթերցուած դէպքն իրաւ կատարեց.
Ու մեր այծեամբին դառն վիշտ թողեց,
Հազար իննհարիւր երեք թուականին,
Վեցերորդ ամսուայ տաճնուերկուսին:

ՀԱՅ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐ.

Դուք հայ մանուկներ, լայն փողոցներում,
Թուչկոտում էք միշտ, խաղում, զուարճանում.
Սպասող ձեզի կեանքին ապագայ,
Դուք չէք մտածում ու հոգ չէք տանում:

Երանի կուտամ ձեր կեանքին շքեղ.
Կը նախանձեմ միշտ ձեզի մանուկներ,
Համեմատելով իմ կեանքն ագեղ,
Ձեր խաղաղ կեանքի ու խելքի հետ ձեր:

Ձեր մտածմունքն է գիշեր թէ ցերեկ,
Դէպի այբու բէն, դէպի գնդակ, վեզ,
Ափսոս այդ կեանքն դուք շուտ կը վատնէք,
Մեծանալով դուք ինձի պէս կը լինէք:

Ես ինքս էլ հայեմ, եղած եմ մանուկ.
Ձեն հափում այժմ իմ կարգ ու վարքս.
Ծնողացս միակ զաւակն եմ յատուկ,
Մտաբերում եմ իմ անցեալ կեանքս:

Մանուկ հասակում սիրում էի միշտ,
Գրքեր ընթերցել, ազատ զբօսներ.
Ձը թողնելով և զբաղւում էի խիստ,
Հրացանի վարժուել, սուրեր գործածել:

Ծերուկ հայրիկս, նաև իմ մայրս,
Սուր գործածելուն չէին համձայնում.
Անկրթեալ ֆուսայ. իմ փայլուն վարժս.

Իսկ այժմ նորանց եմ ես միշտ ատում:
 Ներկայումս ինձ համարում եմ միշտ,
 Որ կեանքիս կէսն է յատուկ կորած.
 Նաև ունեմ ես ինձի մի մեծ վիշտ,
 Որ այդ հարկաւոր արհեստն չեմ սովորած:
 Դուք էլ մանուկներ լաւ աշխատեցէք.
 Զեռմեռանդ սրտով գործել սովորեցէք,
 Զեր հօր ու մօրն բնաւ մի լսէք,
 Խաղ ու պարի տեղ, դուք նորան գործէք:
 Որովհետեւ այժմ ներկայ աշխարհում,
 Հասել է ժամն պէտքէ ելնել վեր.
 Կուշտը բաղցածիս մանր է միշտ բրդում.
 Պէտք է պաշտանուել զէնքով մահաբեր:

ԱՂԵԱՑ ՁԵԽԱՅՈՂ.

Մշտեկան դուքեզ դժբաղդ ես կարծում.
 Ու միշտ մարդկանցը յիմար համարում,
 Մարդուս բաց արձակ դրամն խլելով,
 Քեզի մերձակայ մարդկանց դէմ գովում:
 Ողորմածներին ընում ես դու լաց.
 Ու թշուառ կեանքդ նորանց ես ասում.
 Նորանից մի կերպ առնելով չոր հաց,
 Հեռանում ես դու ծաղրում, բամբասում:
 Կան կոյրեր, կաղեր, կան բորոքեալներ,
 Որոնք բանելու չունին ոչ մի ճար,
 Իսկ դու անպիտան, որպէս մարդակեր,
 Խափում ես նորանց, ծծում անդադար:
 Թիկունքդ քո լայն, շլինքդ հաստատ,
 Ուժդ քո նաև ուժիցս առաւել,

Բայց ինչո՞ւ համար դու՝ յիմար անդատ,
 Թոյլ ես տալիս քեզ ժողովք ժողովել:
 Քո անգահ անձով, դու չես լիանում.
 Հեզ մարդկանց ընդդէմ աղքատ ձեռնում,
 Եթէ քեզ մարդիկ համեստ քննեն,
 Քեզի խաբեբայ հորուստ կը գտնեն:
 Քո պատառոտուած քայքայուած զգեստդ,
 Աղերսում է սիրան քեզի նայողին.
 Իսկ քո անամօթ անպիտան դէմքդ
 Դէմն չի պատկառում քեզ ճանաչողին:
 Թէկուզ ունիս քեզ, քիչ հարստութիւն,
 Աղդ քեզնից բացի ոչ ոք չի իմանում,
 Աշխարհիս վերայ լաւ կեանք չես վարում,
 Կեղտոտ դէպքով ես ձեռք բերում ապրում:
 Մինչև երբ պէտք է այդպէս թափառես.
 Անիրաւութեամբ քեզի հաց ճարես,
 Միթէ չի ճարում այնպիսի մի գործ,
 Որի մէջ դու միշտ հանգիստ պարապես:
 Լսիր խօսքերս խղճա՛ քո կեանքիդ
 Մի պարապիր այդ մռայլ գործերով,
 Խնդրիր քո մօտիկ յատուկ ընկերիդ,
 Քեզ շահեցնել, փոքր գործ տալով:

ՊԱՏԻՐ ՄԱՅՐԻԴ.

Ծնուել ես, աճել, դու աշխարհիս մէջ,
 Կեանքդ ապագայ սպասում է մահ,
 Դու քո մայրիդ հետ անում ես միշտ վէճ.
 Կարծում ես որ դու կը բարձրանաս գահ:
 Քո դժբաղդ մայրդ քեզի ծնել է.

Պահպանել է քեզ, անցրել օրեր վատ,
Զրգիտես դու թէ ինչ չարչարանք է,
Տանջուելով կրել մայրդ հարազատ:

Օրօրօցիդ դէմ եղել է նա լաց,
Անքուն է ֆնացել, տուել է քեզ հաց,
Կերակրել է քեզ, ուզել ես դու կաթ,
Անկեղծ հոգացել որպէս քո ծառադ:

Այո, պարտաւոր էր, նա քեզ պահպանել,
Քեզի կատարեալ պատանի օծել,
Հասակիդ հասցնէր, քեզի նա կարգեր,
Այնուհետեւ նա քեզնով պաշտպանուէր:

Ծանր քո հոգսդ մայրդ քո քաշեց,
Մի կերպով քեզի հասակիդ հասցրեց,
Զափիդ հասցնելով քեզի նա կարգեց,
Ու վերջին յոյսն քեզի նա կապեց:

Սրտիդ համեմատ հասար փափաղիդ
Մօրդ արգիւնքով եղար բաղդաւոր,
Քո համեստասիրտ շքեղ սիրունիդ,
Վարւում է մօրդ հետ որպէս սգաւոր:

Սիրունուդ դու հետ ապրում ես քաղցր,
Սրտիդ փափաղը նորան ես յայտնում,
Որից քո մայրը հաշուում է բարձր,
Երեսին անգամ բնաւ չես նայում:

Երբ որեւիցէ տալիս է խրատ,
Քեզի քո բարի մայրդ հարազատ,
Դու քո կնոջ հետ մտածում էք վատ,
Ու մայրիդ վերայ ծաղրում շատ ու շատ:

Իւր փորի մէջ նա ունի ծանր վիշտ,
Որ նրան շատ խիստ ատում ես դու միշտ,
Մի չնչին խօսքում, ու մի դայրանքում,
Նախատում ես դու, թէ սուտ կամ թէ ճիշտ:

Մտաբերում է քո ծնուած օրը:

Քո մեծանալը ձիգ ու հետզհետէ,

Մտաբերում է նա այն բոլորը,

Որը կրել է քեզնից զրեթէ:

Մի անիւ այդպէս, մայրդ է քո խղճա

Քեղի էլ կը հասնի այդ իսկ վիճակն,

Դարձիր խելքիցդ, մեղքերդ զղշա,

Մի տուր քո մօրդ անհիմ տանջանքն:

ԽՄԷՔ ՀԱՅՐԵՆԵԱՅ ԿԵՆԱՅԸ.

Պարպէք բաժակներ, պարպէք դուք շիշեր,
Դուցէ մեր ազգն ձեզնով միթարուի:

Կեր ու խումի մէջ, խնջոյքներում ձեր,

Յիշեցէք մեր սուրբ ազգին վիթխարի:

Այժմ սիրալիր դուք ուրախացէք.

Վերցրէք դուք բաժակը, կեցցէ է գոռացէք,

Ժամանակին դուք խոնաւ ողբացէք,

Բայց ձեր բնազդին դուք մի մոռացէք:

Ներկայ դուք ժամին ուրախ խնդում էք.

Բաժակներն դուք լիքն ծծում էք,

Ինչ վիճակում է գտնուում այժմ

Ձեր սրբոյ ազգն, արդեօք դուք զիտէք:

Խմէք դուք տղերք, կենացն հայրենեաց.

Խմէք, ցնծացէք, եղէք դուք բարի,

Թող ձեր ոխերիմ ալն թշնամեաց,

Անկուսն չը տեսնի տարից առ տարի:

Խմեցէք տղերք ու ուրախ եղէք.

Ձեր հայրենիքը աշանց մի ձգէք,

Ուսքի կը կանգնի ու կը բողոքի:

Ձեր փոքր ազգն. հիմա կամ երբէք:

Ձեր զուսմանքը, ու ձեր շարժ գալը,
երբ լսում եմ ես ձեր շրջաններում,
եւ ձեր մեր հայ ազգից լինելը,
Բաց, արձակ սիրտս է միշտ բաբախում:

Արիք դուք աղերք, արիք աշխատենք.
Ձանկնք մենք որպէս արքայ Արտաւազգն,
Մեր հայոց ազգին մշտեկան օգնենք,
Որ յոյսով գոչենք. կեցցէ, մեր ազգն:

ՀԱՅՐԻԿՆ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ ¹⁾

Կար ժամանակ. որ ընդհանուր
իջմիածնից, կաթուղիկոսը,
երբ դուրս գնէր հոգեւոր իւր,
Ոտքի կեներ ողջ Կովկասը:

Կը դղրդար նորա ճիշը
Տակն ու վերայ կը լինէր գիծը
Ձանդի գետից սկսած մինչև
Կուրա գետի ափի նիքը:

Կը շտապէին գեներալներ,
Ու ատողագարդ գնդապետներ,
Երեւի, աներեւոյթ,
Կայսերական լրտեսներ:

Իսկ հայրիկն հայոց ածմ,
Գալիս է գնում, երթ, դարէ հաս.
Ոչ ոք նորան չի հարցանում,
Ինչի՞ եկար ու ո՞ւր կերթաս:

Այս անգամ նա ցաւով եկաւ.

¹⁾ 1902 թիւ.

Դիմեց յույսով դէպի իշխան,
Որ մի կերպով գտնէ նա բան,
Գաղթականի վշտին դարման:

Վարդապետներ քանի ընտիր,
Մեր Հայրիկն իւր հետ առած,
Կառքի վերան երկու «շաթիր»,
Դէպի Թիֆլիս անցաւ գնաց:

Անցաւ պալատ փոխարքայի.
Պայծառափայլութիւնը նորին,
Ելաւ յառաջ վեհափառի,
Մինչ գլուխն սանդուխտներին:

Բարեհաճեց նա համբուրել,
Նորին օծութեան աջը.

Որից յետոյ երկարատե,
Տեւեց նորանց խօսուածքը:

Խօսելով նորանք որեւից է բան,
Խնդրեց Հայրիկը նորանից մի դէպք.
Ասում են ինքն, մեծ փոխարքան,
Խոստում տուեց. «էհ բան չունէք»:

Վերջն ի վերջոյ այդ խնդրեքով,
Լուծեց իշխան փոխարքան.

Որն յայտնի է իւր դիրքով.
Տասն յօգուած պատւիրան:

Այս էր Հայրիկի հայոց,
Աղերսալից, մեղմ խնդրեք.

Որն լուծեց համար բիւրոց,
Կովկասի մեծ համապետը:

Ո Ղ Բ.

Հայրենակիցներս ողբացին.
 Քուրդները կալուածները խլեցին,
 Արաքս գետն անցնելով,
 «Մասիս» սարին դիմեցին:
 Սուրբ էջմիածնին հասնելով,
 Վշտից փոքր ու մեծ լալով,
 Սուրբ աթոռին մօտենալով,
 Հայր են խնդրում ողբալով:
 «Վեհափառդ կեցցէ. ով հայր.
 Ով թողեց մեզ առանցի մայր,
 Ով գցեց մեզի սար ու ձոր,
 Դէպ էջմիածին, սուրբ աթոռ:
 Տաճիկները կողոպտեցին,
 Ունեցածներս խլեցին,
 Շատ անձեր նորանք սպանեցին,
 Ստիպուած փախչանք էջմիածին:
 Չարչարում են սարսափելի
 Որոնք են անգրչագրելի
 Մէկի փորն սուր են խոցում
 Միւսներին զխատում
 Մայրերի փորերն են ճեղքում
 Մանկիկներին դուրս քաշում
 Ծողների աչքի առջև
 Սուր դանակով կտրատում.
 Միմիանց հետ գալիս գրազ,
 Պատեանից սուրն հանում վրազ,
 Ակնթարթում մի թոցնում,
 Երեսայի չորս գլուխը մի հաս:
 Միթէ մենք Աստուծոյ ստեղծուածները չենք.

Կամ թէ նման ենք յաշարներէրի հեզ,
 Միթէ մենք Աստուծուն միշտ հայնոյում ենք,
 Որ անտանելի տանջում են խիստ մեզ:
 Մեր մահը Տաճկաստանում,
 Գնով է չնչին ծախում.
 Թէ աղաչի, թէ մեղանչի,
 Եւ պաղատանք չի ազդում:
 Մենք մեր տեղից գաղթած գալով,
 Արարատեան երկիրն լալով,
 Կարծեցինք թէ հայրիկը
 Խորհուրդ կուտայ մեզ քարով:

ՕԳՆԻՐ ԱԶԳԻԴ.

Կան մարդիք. որ իրենց կեանքում,
 Աշխատում են գործել բարի.
 Իսկ ոմանք այդ չեն ներգործում,
 Ու դիմում են դէպի չարի:
 Կան մարդիկ. որ գիշեր ցերեկ,
 Մտածում են հիմա ու միշտ,
 Թէկուզ նորանք ֆրան և մերկ,
 Բայց աշխատեն իրենց մի վիշտ:
 Կան մարդիկ. որ միշտ փնտրում են,
 Գտնել մի դէպք, կամ մի հետք,
 Որ հեշտութեամբ նորանք գտնեն,
 Բարոյապէս իւրենց մի վարք:
 Բայց կան մարդիկ. որ մշտեկան,
 Իւրենց խելքը գործ են դնում,
 Վերայ ժլատ հարուստութեան.
 Ու անագին գանձեր դիզում:

Այդ գանձերը նորանց ձեռքում,
Չեն մշակում իւրենց օգտին:

Ոչ որբերին քաղցած դիրքում,
Ոչ էլ իւրենց թշուառ ազգին:

Միթէ նորանք կը մնան անբաղդ,
Եթէ քիչ ազգին նուիրեն,

Կամ թէ կը տանջի նրանց ժանտախտ
Թէ աղքատին նորանք օգնեն:

Այդ գանձերը կը մնան վերջում,
Որդկերանցը նորանց յետ հաս.

Որոնք կը վատնեն կարճ միջոցում,
Ու գանձերը կանեն մաս մաս:

Վանդակում են նորանք ապրում.
Ուռնանառակ կեանք միշտ վարում,

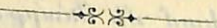
Իւրենց անվարժ որդկանց համար,
Չարչարանքով աշխատում:

Լաւ չէ՞ արդեօք իրենց ազգին,
Թողնեն նորանք մի յիշատակ.

Տալով իրենց ի մէջն անձին,
Անխնայաբար մի վատտակ:

Միթէ չեն լսում այն աղերսանքը,
Որ փողոցներում գոչում են աղքատք.

Եթէ նորանց տան իսկ աւելնորդը,
Միթէ կուպարպեն նրանց լիք գրպանք:

ՆՈՐ ՏԱՐԻ.

Կանգնեց այսօր փոխ նոր տարին,
Բարեկեց նա սար ու բարին.

Ոտքի հանեց նա բիւրին,

Տալով նոցա չար ու բարին:

Շատերին նա արեց բարի,

Շատերին ենթարկեց չարի,

Բայց իմ ներկայ վշտիս դառն,

Չարեց ոչ չար ու ոչ բարի:

Ոմանց վիշտս ես բաց արիմ,

Որն պահում եմ դարէ ի դար,

Ստուգելով ինձ առաջին,

Միթէ չըզտար սորան մի ճար:

Շատերն ինձ արին հանգիստ.

Զթողին ինձ հենց այս գարուն,

Իիմել քաղքին արքայանիստ.

Ասին սպասիր դու նոր տարուն:

Այս տարի էլ ես անց արի.

Դարձեալ մնացի մէջն ցաւի,

Օտար խօսքի միշտ լսեցի.

Բայց վիճակս չը փոխուեց լաւի:

Հասաւ տարին. բայց ինձ ինչ փոյթ,

Հարկադիր է միշտ հախառել,

Խորամանկաց որ չունեն գուրթ.

Որոնք օրին են այս հասցրել:

Բայց ինձ բոլւ է. շատ խափեցին.

Ու սպասել ստիպեցին,

Սպասելով տարեց-տարի,

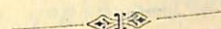
Փոխուեց ինդիրս մեծ սարի:

Համբերութիւնս է սպասել.

Պէտք է գտնել միջոց յարմար,

Նոր տարուն էլ յոյս չը կտպել,

Ազատութիւն սուրբ ստանալ:

ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՑ ԲԱԺԱՆՈՒԻԸ:

Մնաք բարեաւ սարեր, ձորեր,
Անցած կեանքդ էլ չի դառնայ,
Մի մոռացէք ինձ սուրբ հողեր,
Իսկ ես ձեզի չեմ մոռանայ:
Կը պահեմ սուգ, կը հագնեմ ես սև,
Եկեղեցուն սուրբ կնուիրեմ ջան,
Կը թափառեմ ես որպէս կեղծ խե,
Գուցէ Աստուած վերաս խղճայ:
Մարմինս է այժմ իմ այսպաշտպան,
Կեանք եմ վարում ես խիստ աղքատ,
Պահուած ունեմ հայրենական,
Մեղքեր խառն ես շատ ու շատ:
Համարուած եմ պարտաւոր,
Պէտք է քաւեմ մեղքերս դաժան,
Այնուհետեւ ես բաղձաւոր,
Լինեմ ձեր սուրբ հողին արժան:
Կը թափառեմ երկրէ-երկիր,
Կը հաղորդեմ ձեզի լուրեր,
Կամ կը գրեմ ձեզի մի գիր,
Կամ կը դառնամ ձեռքիս սուրբեր:
Մութ անտառներ մի գայրացէք,
Եղէք դուք ինձ հաւատարիմ,
Ձեր հին տիրոջ մի մոռացէք,
Մի կորուսէք դուք հետքս իմ:

ՀԻՆ ՆԱԽԻՉԵՒԱՆ.

Փոքր բաղաքս ես դու հայաբնակ.

Մէջդ ապրում ես նաև այլազգիք,
Ապրելու կողմից դու ես բաց արձակ,
Սակայն կեանքիցդ անցած ես տարիք:
Բացել ես ներկայ մարդկանց ճանապարհ,
Եղած ես դու մեր նախնեաց իշխան,
Դուրս համար և քո սեռիդ յարմար,
Տուած ես անուն քեզ Նախիջևան:
Այդտեղ է բացուել առաջին դուռն.
Այդտեղ ես աճել Սեմ Քամի որդիք,
Քեզի է զիպել առաջին սուրն,
Քեզ ես այցելել նախնեաց կենդանիք:
Դեռ չըկար Փարիզ, դեռ չըկար Լոնդոն,
Դեռ չըկար ներկայ նշանաւոր տեղք,
Ոչ Նիւ-Յորկ, և ոչ մեծ Բօստօն,
Եւ ոչ Հոլանդիայի շատաբնակ գեղք:
Հին-հին դարերից դու խորասուզուած,
Եղած ես բաղաքն մեր նախաբնակ.
Ունես դու դաշտեր արիւնով ներկուած,
Որտեղ թշնամիք ձգած ես բանակ:
Յետ թողած դարեր մի քանի տասնեակ,
Եղած ես հայոց կեանք ու միտքարք.
Դու էիր միակ նախկին ժամանակ,
Ամենայն հայոց դու մայրաքաղաք:
Նահատակուեցին քեզի մէջ շատերք.
Երբ քեզի Գալիլեց ագիկ իշխանն,
Քո մէջն ես պահուում այդ անձանց պատկերք,
Ու մեր նախահօր Նոյան տապանն:
Ունէիր դու բերդ հաստ պարխապներով.
Որտեղ վարժուում էր զորքդ քո ջքնաղ,
Պատուած էիր դու զօրեղ քաջերով,
Որոնք թշնամուն կըրում էին վախ:

Ո՞ր մնաց քո այդ ցնծալի փառքդ.
 Որն անկասկած վայելում էիր դու,
 Փոխուել է արդէն դժբաղդի վարքդ,
 Ընկած ես դասում մարդկանց ծաղրածու:
 Քար ու քանդ եղած հին քո տներդ,
 Ներկայացնում են տեսարան անեղ.
 Վաղեմի աւեր, քո հաստ պատերդ,
 Կարծես քո ցաւիդ սպասում են դեղ:
 Դու քո ինքնասէր մարդկանցդ շնորհիւ,
 Տուել ես դու վերջ քո հզօր կեանքիդ.
 Թշնամիներդ թուով բազմաթիւ,
 Ձեն լսում բնաւ քո հառաչանքիդ:
 Քո ներկայ կեանքդ խաւար է մութ.
 Փոխանակ ցաւիդ անելու դարման,
 Սպասումես որ շարժուի վերադ գութ.
 Որն չի լինի մինչի յաւիտեան:
 Բնակիչներդ անքաղաքակիրթ,
 Ձբաղում են միշտ գործքով գանազան.
 Ունէին առաջ նորանք բարի սիրտ,
 Ու քաջում էին քո հոգսդ միայն:
 Իւրենց խոր քնից երբ պիտ արթնանան,
 Բնակիչներդ խաւիւ մոլորում.
 Ե՞րբ պիտի նորանք քո ցաւդ հոգան,
 Ու ծաղկեցնեն քեզի ծերացած:
 Ներխաներդ, պատանիներդ,
 Դաստիարակներից մոլորում են միշտ.
 Իսկ քո խելացի զրազէաներդ,
 Ձեն լսում բնաւ, քնած են գեռ խիտ:

ԿԱՍՆԱԽՈՐԻ ԱՂԵՐՍՆԵՔ.

Ձեռքերս կապած, ոտքերիս շղթայ,
 Մեղքիս համեմատ կրում եմ պատիժ.
 Ունեմ ես վերաս զգեստ մի թաւշեայ,
 Տուէք ինձ պարպեմ լեղուով լիքն շիշ:
 Սուրբ ճանապարհից ես ընդհատուելով,
 Կատակով ասի մղեմ դէպի սա.
 Չար կամեցողիս բարի կարծելով,
 Ես անտանելի այս օրին հասայ:
 Անհամբերութեամբ ընթանում եմ գէմ.
 Դէպի չարչարանք, դէպի խաւար մահ,
 Մտաբերում եմ երբ էի ես վեմ,
 Երբ կրում էի ազատ գէնք զրահ:
 Բանդի խորքում ես պիտ առաջխարեմ.
 Մեղքերս ծանր այնտեղ պիտ քաւեմ,
 Ծանր շղթայքս ես գուրդուրելով,
 Չաեսած անեղ կեանք ես պիտ վարեմ:
 Անցած օրեր... բաբախում էր սիրտս.
 Երբ ինձի տարան հաշտար մատեան,
 Փոխուեց, սպառեց այն ժամուայ դիրքս,
 Երբ ուղեկցում են ինձի գատարան:
 Տիրեց լուսթիւն... եղաւ քննութիւն,
 Արդար սրտիկս բաց էր ու արձակ,
 Անմեղ եմ խիղճս չըտուեց ինձ բուն.
 Առջին անգամէր մնացի ես խակ:
 Վերջապէս ինձի մեղօք մտեցին.
 Առարձակեցին. «մեղքերդ զղջա»,
 Երգուեցայ անկեղծ ես սուրբ էջմիածին,
 Որից յետոյ ես կախանորուեցայ:
 Կարգեցին վերաս խսկոյն պահապան,

Որպէս չարագործ գրպարտեալ անձի,
Ոտքերս դրին իսկոյն հաստ շղթան,
Բանդն մերձակայ մեկնեցին ինձի:

Կարծեցին նորանք իրենց իմաստուն,
Անմեղ սրտիկս արին քար ու քանդ,
Մեղաւոր գտան միջում մի փաստում,
Տուին ինձ նորանք անուն «արեստանո»:

Լուռ ու մունջ էի, չէի բողոքում,
Ենթարկեցին երբ դատի անիրաւ,
Իմ կարճիկ յոյս և Աստուծոց չեմ կտրում,
Որ պարգևեց ինձ հազիւ աբոյժ ցաւ:

Այժմ ես այստեղ կեանք պիտ վայելեմ,
Ու լինեմ նախանձ այլերի աչքին,
Այս մութ վանդակում պիտ ես տանջուեմ,
Որ տամ ես փոխնորդ իմ համեստ վարքին:

ՀԱՅ ԳՐԱԳԷՑ.

Արեւելք, արեւմուտք, հիւսիս ու հարաւ,
Մասնացոյցում են ինձի սար ու քար.
Կուզեն խորտակել ծովի մէջ ծարաւ,
Կուզեն գոլորել դէպի մութ աշխարհ:

Անխնամ, ախուր, կապոյտ երկինքն,
Կարծես կապել է ինձի հետ դաշն.
Իսկ այս անիծեալ երկրի կեղծ գիրքն,
Ցոյց է տալիս ինձ մերձակայնաշն:

Փայլուն աստղերը, նսւռ լուսնեակը,
Տալիս են յարմար ժամանակ գործիս:
Իսկ այս ցերեկուայ տաք արեկազը,
Խանգարում է ինձ, միջոց չի տալիս:

Փոխուեց ամեն բան, փոխուեց ամեն ինչ,
Փոխեց աշխարհն իւր կեանքն խաղաղ.
Շնորհիւ իւր ներկայ մարդկանցով մասնիչ,
Ստիպուած եմ գոչել ես կրկին աւաղ...

Ճարահատեալ ես, գիշերն պիտ շրջեմ,
Որ լոյսին չը տեսնեմ ես անհուն զգուանք,
Մթնոլորդ կամար պիտ վերաս քաշեմ,
Որը կը լինի ինձ համար գգուանք:

Երկոտանի, մերկ շնչող կենդանիք, ||
Հրամանաւ Աստուծոյ դիմում են յառաջ,
Թոյլ ու թշուառին հալածում չարիք,
Ու հնձում վաստակն նոցա ձախ ու աջ:

Կեանքիցս անկասկած մնում եմ դժգոհ.
Քննելով փաստերն աշխարհիս ես ծեր,
Ճարասպառ ու թոյլ, գոչում եմ ես ոհ...
Բայց բաղդս ներկայ խաղում է կեղծ դեր:
Երանի կը լիներ օր մնացի անկիրթ.

Չը լսեցի այլ ու այլ ես բաղձանք,
Պահէի հոգի ու մի բարի սիրտ.
Որ անյայտ ինձնից մնային այդ տանջանք:
Կը լինեմ ես այն ժամ ուրախ, երջանիկ,
Երբ մարդկութիւնը կը զգայ խիղճ ու զիղճ.
Համակրութիւն կուզեմ անդրանիկ.
Երբ կը յեանեն նորանք իւրենց կանքը պիղծ:

ՀԱՆԵԼՈՒԿ.

Կը առաջարկեմ ձեզի մի բառ.
Որի լուծերն է քիչ դժուար,
Անդամով է գոյական անուն,

Եթէ վերցնես նորան իսկ բուն:

Եթէ բառից մէկ «ս»էն թողնես,

Ու փոքրիկ «յ» տեղը դրես,

Տարուայ միջում ծանօթ ամիս

Այն ժամանակ դու կը տեսնես:

Բաղկացած է նա հինգ տառից.

Որոնք են կախ երկու վանկից,

Ունի երեք տառ բաղաձայն,

Իսկ ձայնաւոր երկու միայն:

Վերջին յարգի երեք տառն,

Հիւսում է մի վանկից բառն.

Որի միտքն է նշանակում,

Գիւղաքաղաք Հայաստանում:

Եթէճնորան մարմնով վերցնես,

Ուշի ուշով դու քննես,

Նորա նման աշխարհումս

Թուով շատ քիչ դու կը գտնես:

Կանգուն է նա ամառ, ձմեռ,

Մեր նախահայր Աղամիցն դեռ,

Որին դիտել է անհնար,

Եթէ միշտ իսկ այդպէս մնար:

Նորա վերայ խիստ ալեւոր,

Հոռութիւն է միշտ, ու ամեն օր,

Նորա ծայրն գոռոզ ու վառ,

Տապալկուած է ամպերով խառ:

Տուած եմ անուն ես հանելուկ.

Որի իսկն է ձեզնից գաղաուկ,

Հասարակ է որպէս խնդիր,

Խնդրեմ լուծել սորան ընտիր:

Ե Ր Ա Ձ.

Սիրոյ բոցով ես բորբոքուած,

Աղի արսուճք աչերիս,

Խոր մտքերով ես հաւաքուած,

Նայում էի դէպ հիւսիս:

Գոռոզակերպ որպէս Մասիս,

Ուրախ դէմքով պայծառ շունչ,

Մօտենումէր ինձ սիրելիս,

Ծանր քայլքով, լուռ ու մունջ:

Ժպիտան երսին, ինձ մօտ նստած,

Տեսայ նորան տարաժամ

Անտանելի հայացք ձգած,

Երեսիս իմ անարժան:

Տեսայ նորան ես այդ ժամին,

Զրոյցով քաղցր հետս զբաղուած.

Որոյ շրթունքնին կախարդային,

Սիրոյ կայծից զարգացած:

Թեւերիս մէջ գրկած տեսայ.

Անվրդով նա ննջում էր.

Անհաւատ յոյս դրած ընծայ,

Գրաւուած էին դէպի սէր:

Կը մեղանչեմ, ինձ ներեցէք,

Ափսոս որ այդ մի ժամ էր.

Ափսոսելով խնդրեմ լսէք.

Այդ տեսածս երազ էր:

Ս Է Ր.

Անարգում եմ ես այն օրին,
Այն ժամին, այն վարկեանին,
Որ աշխարհիս մէջն խորհին,
Ընկայ հարգով լալագին:

Այն կէտին որ ընծայում չեմ յոյս,
Սորանից առաջ տարի չորս,
Այժմ նրանից տալիս եմ խոյս,
Որպէս թշուառ վերքով որս:

Ցեցն, սրտիս մէջն անդորր,
Կտրատելով անտես, մութ.

Լեարգս ու թոքս այրեց բոլոր,
Սէրն այդ սէրն, սէրն անգութ:

Այն օրից, որ եղայ արժան
Այդ զմայլ սէրին անսովոր,
Չարչարանքով մնացի դաժան,
Տարակուսած ես շատ խոր:

Ձգած մտքից ամեն մի բան.
Ամեն մի գործ, կսկծահար
Մոլորուած եմ, անպատուական,
Ապուշ տխմար, խելագար:

Արտաւագդի շխթաց նման,
Օրէքստ օր, հետզհետէ
Խայթում ցաւով ըաբութական,
Մերկ մարմինս մաշում է:

Երբ ես յոյսով եմ միշտ տեսնում,
Ընդունուած սէրս գեղանի,
Այն վայրկեանին յետ է ստացում,
Առաողջ ջանքս ծիրանի:

Կեանքս քնքուշ, ու ժրաջան,

Ունէր սլացք գեղունակ.
Բայց ուժն այդ էլ է քտրական,
Ընդունեց ինձ հակառակ:

ԵՐԻՑԱՍԱՐԴՆ ՈՒ ՕՐԻՈՐԴՆ.

Երիտասարդ
Օրիորդներն հերթում իւրենց,
Աշխարհումս այս ամեն,
Ամեն կողմից տղայ սեռից,
Յաժը յարկի են հաշուին:

Օրիորդ
Ոչ, ներեցէք. ընդհակառակ.
Օրիորդներն աշխարհում,
Պատուի կողմից միշտ շարունակ,
Առջին տեղն են ըմբռնում:

Երիտասարդ
Ծնուած օրից համար ծնողաց,
Խիզախ, անմիտ են կոչւում.
Բարեկամք սրտով միշտ բաց,
Փուշն լիքնից են ջոկում:

Օրիորդ
Այդ տղան է որն մեծացած,
Շռայլութեան է դիմում,
Իսկ օրիորդ թեպէտ ծերացած,
Այդ պաշտօնին չէ հասնում:

Երիտասարդ
Ծնուած օրից հօրն ու մօրը,
Մեծ փրսս է պատճառում.
Միևնոյն նաև իւր եղբօրը,

Ատում է խիստ, նախանձում:

Օրիորդ

Այդ տղան է, որ մշտեկան,

Պատճառներով զանազան,

Կեղծ խօսքերով բարոյեական,

Թալանում է ամեն բան:

Երիտասարդ

Անդադար նա ծծուկի պէս,

Հօրն ու մօրն է ծծում:

Վնասից բացի նա խակապէս,

Օգուտ բնաւ չէ բերում:

Օրիորդ

Հայրն դրանից չունի մի վախ.

Նա դորանով է ուրախ:

Բայց կան տղայք որոնք խարդախ,

Մոգոնում են այդպէս խաղ:

Երիտասարդ

Գրդաստանում նա շատ քաղցրէ.

Ունի բուրմունք միշտ դալար,

Վերջն ի վերջոյ բայց նա ցածր է,

Գնահատում հօր համար:

Օրիորդ

Ոչ. օրիորդն ծաղիկն է տան.

Տալիս է նա մեծ օգուտ,

Թէ գործերով անտեսական,

Եւ թէ գործքով գիտնական:

Երիտասարդ

Ծնողներն պահպանում են,

Հասցնում են փափագին.

Բայց նրանք յետոյ բաժանում են,

Որպէս հեան սոխակին:

Օրիորդ

Ո՛վ պատանի. դուք բարի էք.

Բայց ունէք միտք դուք խիստ խակ,

Ո՛վ է, տեսնեմ, խնդրեմ ասէք,

Եղեւ ձեզի հեղինակ:

Երիտասարդ

Օրիորդներին երբ կնութեան,

Ծնողքն են վիճակում,

Ազգանունն մինչի անդամ,

Ջնջում են, միշտ փոխարկում:

Օրիորդ

Լսէք տղայ, պարզն ասեմ ձեզ.

Այդ էջերն չունեն փաստ,

Ձեր բութ միաքն առանձնապէս,

Կրկնում եմ շատ է հաստ:

Օրիորդ բառն ինքն ինքեան,

Դուրեկան է, պատուական,

Կըպտուի նորան անկիրթ թուրքեան,

Այլազգիք ու Եւրոպան:

Ամենայն մի երիտասարդ,

Ունի սրտումն բան խակ.

Ծծում է որն որպէս մի սարդ.

Որի միտքն պիտ գիտնաք:

Պատճառաւ մի շքեղ օրիորդի,

Որից որ դուք խիստ չէք գոհ,

Տղայք լինում են նման հորդի,

Անմեղ կերպով ինքնազոհ:

Թէ բարեսիրտ, թէ չարեսիրտ,

Ամենայն մի պատանի,

Գցած օրիորդում հայացք մի ճիշտ,

Սէրն զգացած պիտտանի:

Երիտասարդ

Ղո՛ւ... օրիորդ այդ խօսքերն,
Արևատ զցին սրտիս մէջ.
Դէպի խորքն են նորա ծիւերն,
Արտիս մէջն անուամ էջ:

Այդ իրաւ է, որ գրաւում է,
Պատանիքոնցս դէպի սէր.
Մութ զգացմունքն մեզ մաշում է,
Որպէս սուրն մահաբեր:

Մնաք բարեաւ դուք սիրելիս,
Ինձ յաղթեցիք սորա մէջ,
Թող վկայ լինի մեծն Մասիս,
Որ չանենք մենք ոչ մի վէճ:

ՍԻՐՏԻՍ ԾՐԱԳԻՐՆ.

Ունենալով աչքի առջև,
Կենքս մարդկանց կրտսեր,
Ծրագիրն կուգեմ սրտիս թեթև,
Մայրսնել մարդկանց անվեհեր:

Մարդկանց շարժուող ու կենդանի,
Որոնք են այժմ բազմաթիւ,
Կուգենամ որ նրանց արժանի,
Լինի միայն մի պատիւ:

Կուգեմ մարդիք որ տակաւին,
Զրկրեն բնաւ ոչ մի վախ.
Հիմայ ու միշտ գործեն բարին,
Հովուելով համերաշխ:

Զեմ ուզում ես լինել կապուած,
Որպէս ստոր կալանոր.

Այլ ուզում եմ արձակ ու բաց,

Ապել քնքոյշ բաղդաւոր:

Կուգեմ մէջն ընդհանրատան,
Հաւասար ես գոչել ձայն,
Հեան մարդկանց բարձրաստիճան,
Եւ թէ հեան փոքրատան:

Սաղաղութիւնն Աստուածային,
Կուգեմ լինի ամեն տեղ:
Թէ մէջն ազգաց այլերկրային,
Եւ թէ մարդկանց այլացեղ:

Ինչպէս մարդիկ հիւս, միաբան,
Ունեն հոգի ու մի սերտ,
Կուգեմ այնպէս լինին արժան,
Դատաստանի արդար ճիշտ:

Կուգեմ մարդիկ կրեն հաճոյք,
Լինեն նաև շնորհագէտ,
Ու բոցավառ որպէս խարոյկ
Սրտով ազգին օգտաւէտ:

Կրթութիւնն համասէր,
Թող տարածուի երկրիս մէջ.
Թէ մէջն մարդկանց ժլատ զանձատէր,
Եթէ մարդկանց թշուառ խեղճ:

Իմ մայրենի կուգեմ լեզուն,
Արտասանուի պարզօրէն.
Կարկաշահոս նրա բառերուն,
Զընդիմանի ոչ մի բէն:

Կուգեմ որ մարդ իւր սեփական,
Լինի հաստատ հաւատին,
Ու գոհուելով լինի պաշտպան,
Հայրենիքին, կրօնին:

Ք Ա Պ Ո Ւ Ի Ա Ղ Է Տ Ը

(6—9 փետրուարի 1905 թ.).

Վարչութիւնը Ռուսիայի մէջ խանդարուեց.
 Նորա տեղը ընտելցիւն կանգ առեց,
 Աշխատելով օրեր, ամիսք, տարիք շատ,
 Գցեց երկրիս մէջ նա կայտառ մի արմատ,
 Հետզհետէ տեղի ուժից նա ծլեց.
 Եւ շատ չանցաւ երբ գոյնզգոյն նա ծաղկեց,
 Ծաղկեց թէ չէ այդ արմատն անվեհեր,
 Տուեց մեզի արիւնաւէտ պտուղներ:
 Պտուղներն այդ սոսկալի ախիրակ,
 Նախ կովկասում տուին իրենց համն խակ.
 Խաղաղագոյն, հանգիստ քաղաքում Բաքու,
 Աղէտ եղաւ սարսափելի, անարկու:
 Մեր դարեւոր հարեանն դժբաղդ մերձ,
 Կարծեց ինքն կը լինի իշխող, կը մնայ գերծ,
 Լսելով չար խորհուրդներ ի բեղնաւոր,
 Գտաւ իրեն մի ցաւ անբոյժ, հրատչոր:
 Թերազդոն, թուրք խուժանն կամաման,
 Նախանկատ, լինել հայից մեծաշահ,
 Խաբուսիկից խաբուած նա խոտորագոյն,
 Գրոհ տուեց հայի վերայ խաղաղուն:
 Փետրուարի վեցին, հազար ինն հարիւր
 Հինգ թուին, թուրքն քաշեց հայի վերան սուր.
 Այգալիսի անձերն տաժանագոյն, բարբարոս,
 Բաբուն դարձրին անհերքելի տարտարոս:
 Կազմակերպւած խմբեր ձեռքով փորձուած,
 Ու գողուած «Ալու» անուամբ սրբազգեաց,
 Մըի անցրին աչքի ընկող հայերին,
 Ու նրանց կայքն մատնեցին ձոխ հրդեհին:

Արշաւեցին դէպի խանութներն հարուստ.
 Ու հայերին պատճառեցին մեծ կորուստ,
 Թալանեցին նոցա կահ ու կարասին,
 Ու մըջիւնի պէս կրեցին միասին:
 Կարգադրուած են խմբերը գիտուն շատ.
 Ու գործում են իրենց պատուէրն անվատ,
 Թախտոյ խմբերն ջոկ են կազմուած համախոհ,
 Զոյկ են խմբին նաեւ սպանող ու այրող:
 Զեռներումն բռնած ձիւթի կուժն անվախ,
 Վազվզում են այս ու այն կողմ որպէս խաղ.
 Զիւթակոծում են տներն հայի շէն,
 Ու կրակում. լորտ խստագոյն, արտորէն:
 Զինուած զենքով Եւրոպական լաւագոյն,
 Ու համոզուած լիտի մարդկանցից կորին,
 Անչափակալ, զազանաբար, անխնայ,
 Հուր թափեցին դժբաղդ Հայերի վրայ:
 Անմեղադիր տաք արիւն հոսում էր.
 Ու կարծես թէ տխրամոմուռ խօսում էր,
 Հոսում էր ու համակեցի իւր թշուառ,
 Սիրան յուզում տոչորուած ու բոցափառ:
 Երեւցան այդ օրն հայերն շատ թոյլ,
 Ու մի միջոց ընդդէմ չառին եղան ծոյլ,
 Աշխատեցին կարելին չափ տալ փախուստ,
 Կապելով յոյս վարչութեանը զուր կորուստ:
 Հեռախօսով քաղաքի չորս կողմանէն,
 Հաղորդակցել սկսեցին շուտօրէն.
 Խնդրուելով վարչութեանը տխրալի,
 Շուտ վերջ գնել այդ արիւնին ցաւալի:
 Վարչութիւնը այդ իսկ ժամին քնած չէր,
 Նա ջերմեռանդ ու անդադար գործում էր,
 Նախանկատ ծրագիրներ ոչ անգիրդ,

Կատարում էր. սակայն անխիղճ, շատ անխիղճ:

Նահանգապետին զիմեցին բարերարք.

Ու խնդրեցին վերականգնեցնել կարգ:

Բայց ասեցին իրենց կեանքն ներկայ դառ,

Ու թուրք գազանների արարքն անձառ:

Նակաշիդձէն հրաժարուեց տալ օգնութիւն.

Պատճառաւ որ չունի նա բաւ զօրութիւն,

Շատ խնդրեցին, աղաչեցին դառնագոյն,

Բայց բնաւ չըագղեց այդ մարդու սրտին անբուն

Օրը մթնեց. բարբարոսներն այդ թուրք,

Մութ խաւարում թողին հայերին խեղճ, զուրկ,

Թալանեցին, կողոպտեցին անսահման,

Ձրտեսնելով մի տեղ իրենց ընդիման:

Երկրորդ օրն թուրքերն այդ մեծ ուժով

Շարժուեցին դէպ հայի թաղերն գուժով:

Բայց օրն այդ չեղաւ դորանց բաղդաբեր,

Ու հասկացան որ խաղում են շատ կէշ դեր:

Առջին օրուայ, սկսեցին, պէս թանել.

Ու հայերի կեանքն նաեւ չը խնայել,

Սակայն պաշտպանութեան հայերն մէկ-մէկ,

Գոլորելով բանի գազանների շէկ:

Վարչութիւնը մնաց լոկ հանդիսատես.

Եւ հայերը տեսնելով մեր հեռատես,

Ինքնապաշտպանութեան կազմեցին խմբեր,

Ու թուրք զիականերից հիւսեցին թմբեր:

Անմատուցոյն, թուրքերն վերոյիշեալ,

Այդ մի զարկից սկսեցին յետ դառնալ:

Ուրախացան երբ հայերն այդ տեսան.

Անգոհ սրտով իւրենց աներն դարձան:

Եւ կարծելով որ թուրքերին զսպեց այդ,

Ձինթափուեցին, հանգստացան բազմամարդ,

Հանգստացան. բայց այդ երկար չըտեց,

Եւ թուրք տարրին կրկին չարն բեհուց:

Մի ժամ չանցաւ, երբ թուրքերն ուժով մեծ,

Յաղթանակի վերա դրած հաւատ կեղծ,

Կատաղաբար տուին հայերու վերան.

Սկսելով հրդեհ, կոտորում, թալան:

Ահարկու էր կազմուած ուժն թուրքերի.

Ու հայերու համար կիրճն խորքերի,

Չարավերագների աշակցութեամբ լիրբ,

Դէպի հայերի ընթացին կապած դիրք:

Կրկին սկսեցին կողոպտել, կոտորել.

Կրկին աներն հրդեհի ենթարկել,

Կրկին ոգևորուած թշնամուց չար, զուտ,

Մղեցին դէպ իրենց դերն անօգուտ:

Բաքուն ցոյցում էր սոսկալի տեսարան.

Նա այրւում էր. և այրւում էր աննման,

Ծովի խառն քուլաներն սևսիկ,

Ոլոր մոլոր բարձրանում են դէպ երկինք:

Բաքուն դարձաւ միջազգային կռուի վայր.

Այնտեղ մնացին աղերսագոյ շատ հայր, մայր,

Եղաւ աշխարհիս մէջ նա պարզ օրինակ,

Դառնալով անմեղ արիւնի հեղինակ:

Այդ օրն էլ նորանք վերեւ վերցրեցին.

Քանի հայունու բռնաբարեցին,

Ու շատ հայերի նրանք տարան գերի,

Մշակելով իւրենց մութ յոյսն թերի:

Այդ օրն էլ մթնեց, բայց վարչութիւնը,

Չէր ուղում պղծել իւր սրբութիւնը,

Նախապինդ իրեն մշակուած դատը,

Գործում էր աւել քան իւր մօր կաթը:

Երրորդ օրն թուրքերն կրկին անվախ,

Ինչպէս երկրում անդադադադան ու անկախ,
Գոռոզամիտ վրայ հասան հարաւից,
Կարծես ապահովուած լինէին դատից:

Իրենց հերթում հայերն էլ չը քնեցին.
Ու վարչութեան վրայ էլ յոյս չը կապեցին,
Համբերութեան նոցա բաժակը լցուեց,
Ու պաշտպանուել հայերին նա ստիպեց:

Կապուեց թշնամիների մէջ տաք կռիւ.
Պատերազմի էր նմանում դալ ըլւ,
Զրծախեցին հայերն-կեանքը աժան.

Թողեցին թուրքերից շատերին դաժան,
Կռում էին միմիանց հետ գովելի.

Զիմանալով դորա պատճառն թովելի,
Վերջնսի վերջոյ թուրքերն յաղթուեցին,
Ու հայերին շատ զոհ նրանք տուեցին,

Այսօր տեսաւ Նակաշիդէն տխրերանդ,
Արգարութեան վերայ առեց իսկոյն կանդ,
Գտնելով զօրք բաւականի հրաւիրեց,
Ու հայերին պերակշիւ նա գտաւ:

Նակաշիդէի չարենպաստ կամքին զոհ,
Եղան հարիւրաւոր անմեղ մարդիկ զոհ,
Կշտացաւ, նա սարսափին վերջ դնելով,
Երեք օրուայ հոսող տաք տաք արիւնով:

ՍՈՒԹԱՆԻ ԿԵԱՆՔԸ ¹⁾.

Պահելու, իւր, «Ելզըզ քեօջըում ²⁾»,

¹⁾ Քաղուածք «Նոր դար» թերթից 1903 թիւ.

²⁾ Սուլթանի պալատականների թիկնապահների հաւատարմ մարդ-
կանց բնակուած տեղն է:

Սուլթանն կեանքն ապահով,
Այլ ու այլ, պէս, պէս դէպքերում,
Հետեւեալ կեանքն է վարում:

Առաւօտեան ժամը չորսից,
Նա խոր քնից է զարթնում.
Վեր կենալով նա անկողնից,
«Անարթին» վրան ձգում:

Ոտնամաններն հագնելով,
«Ալահին» է համազ անում:
Մետաքսեայ ֆէսը դնելով,
Դէպ լողարանն է գնում:

Այնտեղից սուլթանն անցնում է,
Իւր սենեակն լուռ ու մունջ,
Որտեղ անուշ նա խմում է,
Երկու բաժակ Տաճկաց սուրջ:

Դրանից է նա յետոյ ծխում,
Առջին մի հատ զլանակ.
Որից յետոյ չի բաժանում,
Ամբողջ օրը ցուրտ ու տաք:

Նախաճաշից յետոյ թեթիւ,
Սկսում է ընթերցել,
Շատ զանազան դոկումենտներ,
Ու գնով արժէթղթեր:

Սուլթանն է միշտ նախաճաշում,
Ժամը մօտիկ տասներորդին.
Որից յետոյ է ընդունում,
Մեծ քարտուղար «Տաշիր-Բէյին»
Դրանից յետոյ է զբաղում,

Գործերով կայսերական,
Մինստրութեանն է յայտնում,
Հրամանքն արքայական:

Մինստրներին Սուլթանը,
Յաճախ է մօտ ընդունում.
Մինչ ուշ գիշեր քարտուղարքն,
Հրամաններն են կատարում:

Արդուլ-Համիդն շատ աշխատասէր է
Ազատաժամ չունի երբէք մի բոպէ
Ճաշից յետոյ նա քնում է երկու ժամ
Վեր կենալով պարապում է տարածամ
Դրանից յետոյ չի ունենում,

Անհրաժեշտ գործք հլու:
Շքեղ պարտեզն է գնում,
Առողջ, թարմ, օդ ծծելու:

Արքայի առջից գնում է,
Մեծ «Մուհլատ-Հասան-փաշան».
Որն Սուլթանից ստացել է,
Հաւատարմութեան նշան:

Մուհլատ հասան-փաշայի,
Պարտքն այն է իրաւի,
Որ մարդկանց նա հեռցնի,
Ով արքային պատահի:
Մշտեկան խմում էր փունջ,
Սիրում էր և խմել սուրճ,
Իսկ այժմ նորա ցանկութիւնն,
Այդ է նետաձգութիւնն:

Նա բանում է նշան շատ
Քսան հինգ քայլի վերայ
Տախտակի խփում է հատ
Անունն է որտէղ նրա:

Օդում ձգուած նարընջի,
Հեռաւորութեան որի,
Առանց նշան բռնելու,

Խփում է նա մէջն օդի:
Գնում է ազատ ժամանակ,

Հարեմն գանուող իւր մօտ.
Որտեղ խմում է մի բաժակ,
Տաճկաց «բախի» անուշիտ:
Նաև այնտեղ նա լսում է,

Արեւելեան շատ երգեր.
Եւրոպական քաղցր տաղեր,
Մեղամաղձոտ մելոդեաներ:
Եւ ամենից նա յաճախ,

Արհեստանոց է գնում.
Գործերով նա օրպէս խաղ,
Միշտ այնտեղ է զբաղւում.

Ժամացոյցներ հին սարքերով,
Ու անօթներ շատ շինելով,
Լաւ նկարներ նկարելով,
Եւ այլ ուրիշ գործերով:
Ճաշում է միշտ նա տմառը

Ժամը սովորեալ վեցին.
Իսկ ճաշում է նա ձմեռը
Ժամը մշտեկան չորսին:

Սպասաւորը բերելով,
Ժամը չորսին ճաշի ժամին
Առարկայ մի ծածկած գորգով,
Դնում է առաջ Սուլթանին:

Դրանից յետոյ է ներս մտնում,
Հաւատարիմ խոհարարը.
Որը Սուլթանին է բերում,
Նորա սիրած կերակուրը:

Մշտեկան ծածկուած է լինում,
Մետաքսեայ սև նա ծածկոցով.

Որի ծայրում կապուած է ընում,
Կնիքը «կելարջու» դրոշմով:

Յետոյ ծառան է մանում,
Զամբիւղն հացի առած.
Յետոյ սպասաւորն է բերում,
Զրամանը դրոշմուած:

Ճաշից յետոյ Սուլթանի,
Հանդիսաւոր ժամում մուտքի,
Բոլոր մարդիք ճանապարհի,
Երկրպագութիւն են տալիս:

Նա շատ սակաւ է ուտում,
Մի կեր է միշտ ընդունում,
Նրա ճաշերը սենեակում,
Մի քանի բոպէ է տեում:

Կերակրից նորա վայել
Փլաւն է միշտ տաքածուած
Բայց ամենից շատ առաւել
Գործում է ձուն անկասկած:

Զընայելով այս աստիճան,
Կերակուրի զգուշութեան,
Սուլթանին վեր բերելով,
Տանջում է փոր ցաւով:

Պատճառով այդ նպատակի,
Թոյլ է տալիս օրեկան մի,
Հակառակն ընդ օրէնքի,
Խմել մի մի շամպայն գինի:

Խոհանոցի պահութիւնն,
Յանձնուած է Եղբորօշի,
Պաշտօնարար Օսման Բէյին,
Որն է «կելարջի բաշի»:

II.

Ճաշից յետոյ պալատում,
Սուլթան վէպեր է կարդում,
Իսկ երբ ծիծաղ է ուղում,
Ծաղրածուին է կանչում:

Նա այն ժամ է ուրախանում.
Երբ լինում է թատրոնում,
Յիրկերում, կոնցերտներում,
Եւ այլ ուրիշ փորձերում:

Նա խմբեր երկու ունի.
Որոնք են լաւ արտիստներ:
Որոնք մարդկանց մէջ բիւրի,
Կատարում են լաւ դերեր:

Մէկ խումբն է Տաճիկներից,
Կոմեդեաների համար.
Իսկ միւս խումբը Եւրոպայից,
Համար օպերայի շար:

Պօլիս եկող արտիստներին
Պալատ են միշտ հրաւիրում
Որոնք առաջն մեծերուն
Իրենց զիտցածն են ցոյցում:

Դահլիճում տիրում է լուսթիւն.
Որպէս չընի կենդանութիւն,
Զի լաւում և խօսակցութիւն,
Ու այլ ուրիշ ձայնարկութիւն:

Սուլթանն չէ երևում.
Նա որևէ մի տեղում,
Բազմաթոռի մէջ խրում,
Ու այնտեղից է նայում:
Վարագոյրն է երբ իջնում,
Այդ ժամանակ վրայ բեմին,

Մի արտիստ է երևում,

Ու յանձնում իւր գերին:

Այդ անձերըն իսկապէս,

Լինում են արքայազուններ.

Եւ կամ գեղեցիկ պէս, պէս,

Կանայք արքայազուհիներ:

Ժամանակն ներկայացման,

Պատահում է հրաւիրում են,

Դեսպաններին այս ու այն,

Որն համախոհման նշան:

Տաճկաց մամուլին խստութեամբ,

Արգելում է բռնութեամբ,

Ներկայացումն դահլիճում,

Հրատարակել լրագրներում:

Սուլթանն շատ է սիրում,

Օպերներից առանձնապէս,

Որոնցից է միշտ հաւանում,

«Տրուբատուրն» իսկապէս:

Օտարոտի խումբ միանգամ,

Այդ բեմում փորձ էր անում մի,

Ժամանակին գործողութեան,

Մարշն խնդրուեց «Համիդէի»:

Երաժշտ «Գուսափ Փաշան»,

Օրկեստրն էր ղեկաւարում.

Կայսերական դահլիճում,

Հանդիսաւոր ձայն լսում:

Օրկեստրը երբ նուագեց,

Բեմի վերայ իսկէյն, յանկարծ,

Որն ծիծաղ յառաջ բերեց,

Սպիտակ մի էշ երևաց:

Պատճառաւ անզգուշութեան,

Մեծն արքայի հրամանաւ,

Երաժշտաւետ Գուսափ փաշան,

Պաշտօնից իւր զրկուեցաւ:

Մի անգամ կայսերական

Բեմի, Ֆոկլուսնիկ, վրայ մի,

Ճարպիկութիւնն զիտնական.

Սուլթանին էր ցոյց տալի:

Նմանեցնում էր զանագան,

Թագաւորի Եւրոպական,

Օրինակով «Վիլհելմ» կայսրին,

Աւստրիայի «Փրանց-Յովսէփին:

Փոկլուսնիկը երբ հրաւիրուեց,

«Արիֆ-Բէգին» երևոյթի.

Այնտեղ նորան լաւ յաջողուեց,

Դէմքն նկարել Սուլթանի:

Երբ որ Սուլթանն այս լսեց,

Վերջ տալ սորան հրամայեց.

Ու մի գումար տալուց յետոյ,

Փոկլուսնիկին հեռացրեց:

Սուլթանն միշտ ուշ է քնում.

Նա քնից է վախենում,

Մթութիւնը նրա վերայ,

Խիստ սարսափ է տարածում:

Սենեակի լռութիւնից,

Շատ է նաև վախենում,

Օրկեստրը զիշերուանից,

Մինչի լոյս է նուագում:

Սուլթանն ննջարանում,

Երբ քնելու է պառկում,

Քնարանի ամուր զուռն,

Իրեն ձեռքով է փակում:

Քնելուց առաջ Սուլթանի,
«Իզմիր-Բէյը» նրա բարեկամ,
Կարգում է դէմն արքայի,
Որեկիցէ ազօթք մի բան:

Աբդուլ-Համիդին ծառայում է,
«Իզմիր-Բէյը» որպէս թարգման.
Որն նաև իմանում է,
Շատ լեզուներ զանազան:

Աբդուլ-Համիդին ստանում է,
Լրագիրներ զանազան.
Փրանսիայէն, Ռուսիայէն,
Եւ այլ ուրիշ երկրներէն:

Սուլթանն նաև սիրում է,
Կարգալ զանազան վէպէր,
Առհասարակ նա սիրում է,
Կարգալ ասպտամբուլթիւններ:

Մեծ Սուլթանն մի անգամ
Գրապետին պատուիրեց
Երկու մեծ վէպ գրել խամ
Բայցցող համար մարդկանց:

Ինչպէս վէպի անունը,
«Առաջնորդ սուլթանաց»,
Նոյնպէս բովանդակութիւնը,
Սուլթանին էր պատկանած:

Սուլթան իւր սենեակում,
Գիշերն է երբ արթնանում.
Իրիմ միայնակ զանելով,
Վրան սարսափ է ազդում:

Երբեմն մօտն է հրաւիրում,
Հուսատարիմ անձերին.
Գուցէ մի կերպ զրոյցում,

Վերջ տան սրտի կայծերին:
Երբ արքան կածկածայոյս,
Երագից է արթնանում.

Իսկոյն կանչ է նա տալիս,
Բաղդինդիր կախարգներուն:
Բացատրում է որոնց,

Երազն իւր անհանգիստ.
Որն ի միջի այլոց,
Չի տալիս նորան հանգիստ:

Սուլթանն երբ տկարնում է,
Բժիշկներուն է դիմում.
Թեթև հիւանդութեան ժամին,
Իրեն ինքն է բժշկում:

Հաւատքէր նա ընծայում,
Յայանի բժշկապետին,
Հռչակապետ «Մովրոյէնին»,
Որն բժշկում էր Սուլթանին:

Աչքից ընկաւ այն օրից,
Մովրոյինի փաշան կայսրի,
Երբ Պօլիսում նա գրեց,
Պատմութիւնը Ելլըզ-Քեօշքի:

Ահա այսպէս է Աբդուլ Համիդն,
Իւր օրերն անցանում.
Մայրաքաղաք Պօլիսում,
Ու գեղեցիկ Ելլըզ-Քեօշքում:

ՍՈՒԹԱՆԻ ՓԱՌԲԸ.

Աբդուլ-Համիդն ներկայում,
Անկասկած շատ ծերացել է.
Մարմինն ու զգայարանքը,
Անմիջապէս թոյլացել է:

Սուլթանն քանի անգամ,
Հնարաւոր գործ զրեց,
Ընգէմ գերնալու պատգամ,
Որն նրան չը յաճողեց:

Տուեց նաև թողութիւն,
Զանազան հնարքներ գործել.
Որք ունենք կարողութիւն,
Նիհարնալուն նպաստել:

Օրինակի համար նա,
Տաք ջրով չի լողանում.
Զնայած սովորութեան նրա,
Զանազան դեղ չի ընդունում:

Մի անգամ մի գնչուհի,
Որն էր արքայազուհի,
Գուշակելով դէպ արքան,
Յայտնեց կեանքի ապագան:

Արքայազուն ժամանակներ,
Երբ յայտնեց գահ ելնելը.
Բազմն նորա վայել, ընտիր,
Եւ եղելիք պատերազմը:

Գնչուհին գուշակեց նաև,
Մեծ արքայի մահուանից.
Որն որ կուգայ բարև,
Արտաքին դաժան ցաւից:

Սկսուած իսկ այդ օրից,
Վախենում է ամենից,
Թէ խողերից ու ժանդախտից,
Եւ թէ ուրիշ ցաւերից:

Սուլթանն ամենայն իր,
Լուալ է սալիս ամեն օր.
Շքեղազարդ պալատում իր,
Անկիւնք, սիւներն բոլոր:

Դոկումենտներն, թղթերն,
Լինում են միշտ անպայման,
Որոնք արւում է արքային,
Խիստ կատարեալ ախտահան:

Ախտահանութեան բծերից,
Քարտուղարը խրանում,
Անցածն կայսրի ձեռքից,
Նշմարում է թերթերից:

Սուլթանն սիրում է ճիշտ,
Հագնել զգեստներ գոյն, գոյն.
Որով զարդարւում է միշտ,
Շքեղագոյն դարչնագոյն:

Սիրում է հագնել միակ,
Կարճիկ անդրաւարտիկներ,
Աստառով մորթեայ բաճկոնակ,
Ու թաւիչեայ զգեստներ:

Նրա սովոր պալատական,
Հագուստն է սովրական,
Բաճկոնակ չլիք նման,
Ու Տաճկական լայն «խրկան»:

«Սելամքի» ի ժամանակ,
Պղնձեայ կոճակներով,
Կրում է հասարակ վերմակ,

Մեռաքսաթել զարդերով:

Տակից նա միշտ վերմակի,

Որն է նորա համար հեշտ

Կրում է պողպատեայ մի,

Բարակ գոյքով զրահագգեստ:

Երբէք նա թոյլ չի տալի.

Իւր անձնական դերձակին:

Որն որ մօտ չի գալի,

Պալատում եղած ժամին:

Երբ դերձակն աննման,

Չգեսաներ է նոր կարում,

Հեռուից է նա անպայման,

Չափ ու ձևն վերցնում:

Դերձակապեան գլխաւոր,

Այս խօսքերն ասաց մի օր.

Լիազօրին կառավարչին,

Ու կենսագիր հեղինակին:

«Մի անգամ պալատ ես հանգիստ մտայ,

Ու «Բզմիր-Բէյին» ¹⁾ ես այնտեղ գտայ.

Որն «Ստանբուլին» ձեռքիցս առաւ,

Ու հարեան մուտքն սարաւ

Սպասելով քանի ըրպէ,

Բացուեց դուռն ճնորից մուտքի,

Որտեղից սրբան զրեթէ,

Ելաւ մէջն ստամբուլի-ի:

Բոլոր սենեակն նա անցաւ,

Միւնոյն գծով ու յետ դառձաւ.

Երկու ըրպէ նա կանգ առաւ,

Ու շտապելով ներս մտաւ

Ահա այսպէս վերջացաւ

Ստամբուլի-ի փորձն

¹⁾ Պալատի ընդհանուր կառավարիչը.

Որն էր ինձ համար ցաւ

Թէ չը յաջողեր գործն:

Իհարկէ! դուքէլեք հասկանում,

Որ այսպիսի պայմաններում,

Ուղիղ զգեստ պատրաստեն,

Այդ չէ իսողալիք խաղալն:

Արգուլ-Համիդն Պօլիսում,

Յաջախութեամբ չէ շրջում.

Այդ դէպքն է նրա հետ լինում,

Մի անգամ տարուայ միջում:

Այդ լինում է Ռամասան ¹⁾,

Ամսոյ տասնուհինգի նման.

Մահամետի վերարկուի,

Հանդէսի երկրպագման:

Հանդէսը չը կատարած,

Քանի որ նրանից առաջ,

Ընդունելու նրան վայել,

Պատրաստուում են առաւել:

Ճանապարհներ այն լայն,

Որտեղ պիտ անցնի Սուլթան,

Խստագոյն հսկողութեամբ,

Ենթարկւում են քննութեան:

Մինչի անգամ մեծ կտոքերը,

Ջրերի խողովակները,

Լուսութեան ճանապարհները,

Ու ուրիշ լայն անցքերը:

Գնացած ճանապարհով,

Երկու կողմում կանոնաւոր,

Ձինուորներն դիրք բռնած,

Կարծես պատ լինին սառած:

¹⁾ Դեկտեմբեր.

Ուղղում է դէպ մզկիթ,
Մշտեկան բաց նա կառքով.
Վտանդի ժամին որ խիստ,
Կեանքն փրկի թուշելով:

Աբղուլ-Համիդի կողքին,
Նստում է սիրած որդին.
Որին որ միշտ կը կոչեն,
«Էֆենդի-Բուրխան-էդդին»:

Մի մարդի եթէ կառքին,
Յաջող եղաւ մօտենալ.
Այն մարդու նոյն բողբոջ,
Յետքն էլ չի երեւի:

Մի անգամ ճանապարհին,
Պատահեց նորան մի դէպք.
Որն է սորանից շատ հին,
Բայց չէր եղած դա երբէք:

Մզկիթ գնալու ժամին,
Կառքի մէջն անկասկած,
Մօտն նորա ոտներին,
Առաքեալ ընկաւ յանկարծ:

Թիկնապահներն իւր խումբ,
Կարծեցին որ այդ է ռումբ.
Բայց շատ զգուշ քննելով,
Երեխայ գտան լալով:

Կապոցում գտան նամակ.
Հեղինակն էր յայտնում,
Որ երեխան չոր, ցամաք,
Արքային է յանձնում:

Սուլթանն անկող ընձայից,
Անմիջապէս գոհ մնաց.
Որն իւր գաստիարակից,

Ներկայումս է լաւ կրթուած:
Շքեղ ու մեծ մզկիթում,
Փառօք հանդէս է լինում.

Վերարկուի ծածկոցը,
Սուլթանն է միշտ բացում:

Այստեղ հանդէսի ժամին,
Հոգևոր պետ Շէյխ-խալամը,
Ընթերցում է ժողովին,
Մահամեդի Ղուրածը:

Յետոյ գնում են մէկ, մէկ,
Սուլթանի առջից պատուական.
Կարմրամօրուք նաև շէկ, շէկ,
Հոգևորներ բարձրաստիճան:

Նա նորանց միշտ նուիրում է,
Մի մի նախշած թաշկինակ.
Որի վերայ նկարած է,
Սուրբ կրօնից ընդունուածք:
Հանդէսից յետոյ Սուլթան,

Թիկնապահոց անձնական,
Բաժանում է նա նշան,
Թանգ նուէրներ պատուական:

Նա մօտաւոր երեկուան,
Ելլող-քեօշքն է դառնում.
Որտեղ դիմում են նորան,
Մինիստրներն կարգում:

Աբղուլ-Համիդի հրամանով,
Պալտի կողքին շինուած է
Մի մեծ մզկիթ շքեղ զարդով.
Որն կոչուած է «Համիդիէ»:

Վախենալով արքան խիստ,
Շինել տուեց այդպէսը.

Որտեղ կատարուում է միշտ,
«Սելամթի» հանդէսը:

Մզկիթի մէջ դէմ ու դէմ,
Բացուում է ընդարձակ բեմ.

Որի մէջ ամեն ուրբաթ,

Հաւաքուում են մարդիկ շատ:

Մզկիթում լայն, դէպի բեմ,

Պաւլոններ են ընդէմ,

Ժողովը որի միջին,

Ներկայ է միշտ հանդէսին:

Ժամը տասին առաւօտեան,

Հռչակաւոր երաժշտական,

Խառն խումբն զինւորական

Նուագում է մերթ մեծատան:

«Համիդի» մզկիթի առաջ,

Շնորքի են միայն շարուած,

Քանակութեամբ մեծ հիւսուած,

Զինւորներն կարգով կանգնած:

Բեմի մուտքում բարձրաստիճան,

Կայսրի անձին պահպանութեան,

Հսկում է զունդն «Տրիտոլիան»

Ու չքեղ զօրքն «Ալբանական»:

Օտարազգիք տոմսակներով,

Են մզկիթի մէջ մտնում.

Առջևի նստաբաններում,

Պաւլոնում տեղ բռնում:

Լուսանկարներին խիստ,

Արդելում է ներս մտնել.

Մզկիթի մէջ շնորհանիստ,

Մեծ հանդէսը նկարել:

Թէպէտ Սուլթանն ինքն,

Սիրում է միշտ նկարուել.

Բայց նորա այդ նկարներն,

Սահմանից դուրս չեն եկել:

ԵՂԵՂ ՔԵՈՉՔԻ ՏԵՍԲՆ ¹⁾.

Ելգրդ-Քեօչքն ինքն ինքեան,
Գեղեցիկ է, գուրեկան.

Պալատն կայսրի փառահեղ,

Պարունակում է այնտեղ:

Նորա զարդն է թանկագին.

Եւ չունի զին, է անզին:

Փղոսկրներից աաշուած,

Նրանց դռներն են շինուած:

Գանւում է այնտեղ անցք մի,

Որն բոլորից է գաղտնի.

Յայանի է նա Սուլթանին,

Ու հաւատարիմ ծառին:

Որի մէջ իրաւունք չունի,

Մանել ոչ ոք Կայսրից բացի.

Գանւում է այնտեղ մշտեկան,

Դրամաարկդն արքայական:

Նրա մէջ են արժէթղթեր,

Ու զանազան գովումենտներ,

Տեսակ, տեսակ, գաղտնի թերթեր,

Եւ այլ ուրիշ տոմսակներ:

Պալատն մի կողմից միանում է

Թատրոնի շինութեան հետ

¹⁾ Քաղուածք «Նոր-Դար» թերթից 1903 թիւ:

Իսկ միւս կողմից նա կպած է
«Կասկանդինեան» քեօշքի հետ.

Ըմբռնում է գէմն քեօշքի,
Լիճ «Նրաբար» լի ձկներով.
Մեծ Սուլթանն վերայ որի,
Զբօսնում է մակոյկով:

Երկարածն նախասենեակ մի,
Որն գալերէի տեսն ունի,
Բնակարանից է ուղին,
Տանում պալատ «Մերասիմին»:

Պալատն այս վերայ կանգնեց,
Երբ որ Կոստանտինապօլիս,
Գերմանիայի Վիլհէլմ կայսրը,
Իւր մարզկանցով այցելեց:

Շինուեցաւ երեք յարկանիկ.
Հազար հինգ հարիւրի մօտիկ
Մետր քառակուսի Ռուսի
Տարածութիւնը կըմբռնի:

Մերասիմը երբ կառուցուեց,
Նորա վերայ ծախք զրուեց,
Զարդարանքով ամեն հաշուած,
Ֆրանկ միլիօն մէկ ու կէս:

Ելզըզ-քեօշքն հիմքներով,
Առևարական տներով,
Եւ հարուստ գործարաններով,
Ցոյցում է մի բաղաք բով:

«Թիամիրխանի» հիմնութիւնը,
Պարունակում է միջումը,
Սղոցաշէնի գործարան,
Եւ այլ բանի ձուլարան:
Գտնւում է այնտեղ նաև զինարան.

Որն ծառայում է որպէս թանգարան,
Պահւում են այնտեղ Եւրոպական,
Եւ զէնքերն հին Ասիական:

Անթիւ հրացանք Մաուզէրի,
Ատրճանակը Վինչեսարի.
Թշուանօթներն Կրուպալի,
Ու հրազէններն Մաքսիմի:

Այնտեղ է թանգարանն իսկական.
Որի մասն ցոյց է տալիս զբառան,
Գտնւում է նաև այնտեղ,
Աստղապաշտկան գիտարան:

Սուլթանն ունի չորս գոմ.
Որից մէկն է պարտիզում,
Կայսրի նժոյգ ձիաները,
Այս գոմի մէջ են պահւում:

Մնացեալ երեք գոմերում,
Պահւում են որպէս նուէր,
Մաքուր գեղեցիկ զարդում,
Հարիւրի մօտ չափ ձիեր:

Քիչ հեռու լճից ընթերցուած,
Հինգերորդ գոմն է շինուած.
Պահուած այնտեղ գեղեցիկ ձին.
Ռուսաց Յարն է արուել Կայսրին:

Լայնատարած մի շէնք այնտեղ,
Գոմի յետեն է գտնւում.
Արքայազուհիները որտեղ,
Զիավարժութիւն են սովորում:

Սիրում էր զբօսնել տարածամ,
Սուլթանն երբեմն էլ ինքն.
Զբօսանքին վերջ տուեց այն ժամ,
Երբ հետեեալ եղաւ զէպքն:

Մի անգամ գնաց զբօսնելու
Գործարանը «յաղճապարու»,
Հստ սովորին բանւորներին,
Ճանապարհից հեռացրին:

Նորանցից մէկն թագնուեց. —
Ծառաներից չը նկատուեց,
Երբ արքան գործարան մտաւ,
Բանւորն նորա դէմ ելաւ:

Իսկոյն նորա նժոյգ ձին,
Անծանօթին տեսնելով,
Նրանից և ետ խրանելով,
Քիչ ֆնաց գցի իւր տէրին:

Ելդըզ քեօշքում միջի այլոց,
Գտնուում է գազանանոց.
Շինուած են ջոկ բաժանմունքներ,
Որտեղ կան շատ գազաններ:

Շատ է սիրում մեծ Սուլթանը,
Կռիւն ուժեղ խոյերի,
Ինչպէս էր «Աբդուլ-Ազիզը»,¹⁾
Սիրում կռիւ աքաղաղների:

Նա շքեղ թռչնանոց ունի.
Որտեղ թռչուններն են լիքն,
Մէջն շքեղ թռչունների,
Մի օր պատահեց այս գէպքն:

Մի թուլթակ առաջ Սուլթանի,
«Ջաֆար աղա» գոռաց յանկարծ.
Թուլթակի ձայնն արքայի
Չայնի նման էր անկասկած:

Սուլթանի սենեակը մտաւ.

1) Տաճկաց սուլթանն էր, որն 1876 թիւ մայիսի 30-ին զահրէնկեց եղաւ:

Այդ երբ ծառան լսեց,
Արքան սորա վրայ զայրացաւ,
Ու թուլթակին սպանեց:

II.

Սուլթանն ունի ծաղկանոցներ.
Որտեղ բուսնում են ծաղիկներ,

Այնտեղ նաև աճում են շատ,

Տեսակաւոր ծառք պաղաւթեր:

Վիլհելմ կայսրն Գերմանիայի,
Երբ լինում էր մէջն Պոլսի.

Սուլթանն իր ձեռքով կապեց,

Վիլհոլմիային¹⁾ փունջ նուիրեց:

Ծաղկանոցից գեղեցիկն էր,

«Փոքր տրիանոնան» ապահով,

Երկաթով շրջապատուած էր,

Լիւտովիկոսի հաստ որջով:

Սուլթանն իւր բնակարանում,

Անց է կացրել տելեֆոն.

Միւսոյն նաև պալատում:

Էլէքտրական լուսութիւն:

Ընթերցուած այդ լուսութիւնից,

Սուլթան շատ է վախճնում.

Որովհետեւ այդպէս լոյսից,

Կարող է ծագել պայթում:

Չնայած նորա պալատում,

Էլէքտրական լուսութեանը,

Շատ այլ տեղեր ելդըզ-քեօշքում,

Թոյլ չի տրուում այդ իսկ բանը:

Գրանից յետոյ պալատին ընդդէմ,

Կառուցուած է ահադին բեմ,

1) Վիլհելմ կայսրի թագունին է:

Որի մէջ կը գտնուի,
Գրասենեակքն քարտուղարի:
Պաշտօնարարքն Տաճկական,
Ժամանակն մի քննութեան,
Փոխանակ արդար դատութեան,
Ենթարկում են անգթութեան:
Յանցաւորի թեւերի տակ,
Տաքցրած ձու են դնում.²
Եւ կաթսաներով տաք տաք,
Նրանց գլխովն են ծածկում:
Կարծելով գործողը յանց.
Կըլինի իսկոյն ուշգնաց,
Ու այդպիսով երեւան,
Հանում են արդար լայն:
Նոյն և այսպիսի պատժի,
Ենթարկուեց «Մուղաֆեր աղան»¹⁾.
Գաղտը որն պալատի,
Յայտնեց ջոկ դեսպանատան:
Յիշուած պատերն քեօջքի,
Փոքր քաղքի կը նմանի.
Որտեղ բնակչաց թիւն.
Մօտ է տան հազարի:
Բնակիչներէից ութ հազար,
Թիկնապահն է Սուլթանի.
Իսկ մնացեալ քիչ համարքը,
Ծառայողներն են Կայսրի:
Որոնք են հետեւեալքն.
Սենեկապետներ, երաժիշտներ,
Այգեպաններ, խոհարարներ,
Մատակարարք և այլքն:

1) Մատակարար էր որ արտորուած էր Մեկկա:

Ծառայողաց վրայ Սուլթանի,
Մեծ գումարներ կծախսուի,
Ամսուայ ոռճիկն արժի
Երեք հարիւր հազար ոսկի:
Խոհանոցից նորա իւր,
Դուրս է գալիս ամեն օր,
Մօտիկ հազար եօթ հարիւր,
Մատուցարան կերակուր:
Արժէթղթերն են նրա հասնում:
Մօտիկ վեց միլիօն ըուրլի.
Կալուածքից է տոկոս ստացւում,
Եռսուն հարիւր հազար ըուրլի:
Գումարն դրամազլիսի,
Ոչ մի մարդու յայտնի չէ.
Բայց կը ենթադրուի,
Մօտիկ եռսուն միլիօնի:
Ամեն մի մարդ զարմանում է,
Որ այդպէս մեծ ահագին.
Գումարն բաւական չէ,
Պալատի ծառաներին:
Ստիպուած են լինում ուստի,
Ծառաներն զանգապուելով,
Սպասել Կայսրից ոռճիկի,
Օրերով ու ամիսներով:
«Սաքս Բէյի»¹⁾ ձեռքով շինուեց,
Երբ «Ջրագանի» պալատ նրա.
Պահանջում էր ելլող-քեօջքից,
Եօթանասուն հազար լիրա:
Վճարել փողն շուտով,
Վարչութիւնը խոստացաւ.

1) Պրանսիայի յայտնի ճարտարապետ:

Բայց երկար սպասելով

Փողն չը վճարուեցաւ:

Սաքս-Բէյն յոյսհատուած,

Պարիզ քաղաքն գնաց.

Անցեալ տարի նրան քաղցած,

Պարիզում գտան մեռած:

Այս է ներկայացնում,

Քեօշքի գեղեցկութիւնն.

Որն որ պարզ է գրուած,

Սակայն շատ է կրճատուած:

Յ Ա Ն Կ.

	Երես
Յառաջաբան	3
1. Պատերազմի առիթով	5
2. Անգուլթ հրաման	26
3. Իմ դարձը	31
4. Վերաւոր թռչնակ	33
5. Էջմիածին	34
6. Գիշատու արծիւ	35
7. Անբաղդ մըջիւն	36
8. Գայլն ու այծեամբ	39
9. Հայ մանուկներ	41
10. Աղքատ ձկացող	42
11. Պատուիր մայրիկ	43
12. Խմէք հայրենեաց կենացը	45
13. Հայրիկն Թիֆլիսում	46
14. Ողբ	48
15. Օգնիր ազգիկ	49
16. Նոր տարի	50
17. Հայրինքից բաժանուելը	52
18. Հին Նախիջևան	52
19. Կալանաւորի աղերսանքը	55
20. Հայ գրագէտ	56
21. Հանելուկ	57
22. Երազ	59
23. Սէր	60
24. Երիտասարդն ու օրիորդն	61
25. Սրտիս ծրագիրն	64
26. Բազուի աղէտը	66
27. Սուլթանի կեանքը	70
28. Սուլթանի փառքը	80
29. Ելլող-բեօշքի տեսքն	87

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0336461

43943

89199

U-72